

ԴԻՍՇԵԿԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՄԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՅՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

1906

U.S. 310 19069
A.R.F. BUREAU
LIBRARY
43.7. 211103

„Droschak“
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse:
RÉDACTION DU JOURNAL
„Droschak“
GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՆԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

„Յ Ա Ր Մ Ա Ր Բ Ո Պ Է Ն“

Ուրախ արտաքին բարգուծիւններից, որոնք քաղաքական ուշադրութեան կենտրոնատեղին փոխել են այլ վայրեր և այլ երկիրներ, Մեծ-Ոճրագործը լուրջաբար շարունակում է իր աւերիչ, իր մարդաջինջ քաղաքականութիւնը, թաքնած այն վտրագոյրի յետևը, որ կոչում է սուլթանական դաղանապահութիւն...

Եւ իրօք՝ յրոպէն նպաստաւոր է: Անուր աղէտներ հարկան բռնապետութեան մէջ, ուր սկիզբն է առնում մի հսկայական մենամարտ ժողովրդապետութեան և միապետութեան—դուստի և ցարի մէջ. սըր-տայոյլ արհաւիրքներ խառնալուծ և լճերիկայում, ուր բնութիւնը՝ մի տեղ հրաբուխով և միւս տեղ երկրաշարժով՝ նոր «կաթիլներ» աւելացրեց սօցիալիսական դաժնութեան վաղուց լքցած բաժակին. բանւորական եղակի աղէտ կուրբիւրի մէջ, որ տակն ու վրայ արեց ոչ միայն Քրանսիան, այլ և ամբողջ մարդկութիւնը. մախի մէկը՝ իր ահաւոր և ռազմական գործով, որ ինչպէս մըրիկ ցնցեց ամբողջ արևմուտքը. վերջապէս՝ Ալթեղիրաս և Թարս—այդ բոլորը ի մի գումարած և միմեանց յաջորդելով, մեծ անուշագրութեան և նոյնիսկ մոռացութեան մասնեցին Արեան երկրը, որ վաղուց, անհամբեր և կսկծանքով սպասում է իր հերթին՝ մի տոկունութեամբ, որ դասական է, և մի մարտիրոսագրութեամբ, որ նմանը չունի դարերի թշուառութեան էջերում:

Աւ յրոպէի յարմարութիւնը՝ նրան կրկնակի սիրատեղ շարունակելու իր անաղմուկ ոճիրները,— թալան և աւերմունք Մուշի շրջանում, ուր Խէյպեան և Խաս գիւղերը ստի տակ են տրւած. հարւածներ ամբողջ Ասպուրականին, ուր բիւրդ պաշտօնական խմբերի ասպատակութիւնները՝ միացած հարկային անպատեւելի ճնշումների հետ՝ սպառնում են նոր գաղթ և նոր աղէտներ. մահմեդական նոր գաղութների հաստատումն Սեբաստիայի շրջանում՝ եկեղեցւորական կալածքների՝ ինչպէս Թւանի գրաւումն Վիլիկայի մէջ, իբրև մի նոր աքացի թիւրքահայ Սահմանագրութեան աննախանձ մնացորդներին. ձերբակալութիւններ և սքսոր քէթանի մէջ բանտարկութիւններ և տանջանք Արևելեան նահանգներում սպանու-

թիւններ և թալան էրզրումի վիլայէթում. զօրանոցների ուժեղացում արիւնքամ Սասունի կողմերը— ահա այն «վարագուրած» ոճիրները, որոնք սուլթանական ծրագրով տարածեցին հայկական նահանգների վրայ և որոնց խլացրած արձագանքները անզօր եղան թընդին հանելու արտասահմանում, նոյնիսկ սահմանի այն կողմը, ուր շատ են թանձր քաղաքական ամպերը և շատ ուժգին՝ տեղական աղէտների պատճառած մորմորը...

Սակայն այդ բազմազխեսան ոճիրը, կատարած մթութեան մէջ, սուլթանական ծանօթ վառչութեամբ, մարտական տարրի վճատութեան նշանը չէ, այլ սպացոյց այն մեծ երկիւղի, որ թեւատարած բարձրանում է Ելզըլի Մենակեացի վրայ, որին ուրիշ ելք չէ մնում, բայց եթէ որոնել «յարմար ըոպէներ» և «խառնակ վիճակ» իր ծրագիրները իրագործելու համար: Աւնայն ծրագիրներ: Այ քաղաքական բարգուծիւնները, այնքան հաճելի սուլթան Համիդի կառավարութեան, և ոչ էլ դիւանագիտութեան «դեւ համբերեցէք»-ը, յաճախ կրկնւած հայկական դատի պաշտպաններին—չեն փրկի խելակորոյս ոճրագործին, որ գնում է դէպի մահ, և ոչ էլ նրա դանգրկնաւոր բեժիմը, որ վաղուց թերւած է դէպի խաւարում...

Յարիզմի կործանումից յետոյ՝ հերթը սուլթանականութեան կը հասնի: Հաւանօրէն՝ ինքը սուլթան շամիդ, միապետութեան այդ հրէշ—վիժմունքը, ոճրագործ և ախտածին, արդէն գերեզմանին մօտեցած կամ գուցէ վրիժառու աջ ող ուռմբին զոհ, սեփական աչքերով չի տեսնի մեծագոյն «աղէտը»—ազատութեան թագաւորումը Ելզըլի վրայ. սակայն նրա յաջորդը, ով և լինի, կ'արժանանայ այդ բախտին և պատելին...

Յեղափոխութեան համար էլ կը գայ «յարմար ըոպէն» — երբ բողոքն ու ուռմբը, հայդուկն ու ապստամբութիւնը՝ բլօկ կազմած՝ կը փշրեն Ելզըլի դռները, «յօլսի» մէջ էլ կը ստեղծեն մի հոկտեմբերի 17, ապա մի նոր 89 և կ'առաջնորդեն յաղթական ժողովրդապետութիւնը դէպի վերջին գործողութիւնը, դէպի Ռամանեան պետութեան «93»-ը — արդարութեան և հատուցման այդ խրատական ու մեծ օրը...

ՅԻՐԱՆՍԱՆ ԵՒ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹԻՒՆՐ

Մեր դասի բարձր պատկան է «Պրո Արմենիայի» հեղինակաւոր խմբագրակէ Պիեր Քիարի ներկայ յօլաւոր, գրած յոսկապէս «Պրո Եւրոպայի» համար, սիրով յանձնարում ենք Ռուսաստանի յեղափոխական մարմինների ունեւորութեան:

Այն պահուն, երբ հոկտեմբերի ընդհանուր գործադուլը պիտի ստիպէր ցարիզմը առաջին անձնատուրութեան, միջազգային ֆինանսիստները պետերսուրբի մէջ պայման կնքելու վրայ էին. բայց կուսակցութիւնը որ իրենց փողին ուէ վտանգ կսպառնար, ճամբայ ելան և վերադարձան՝ որը Գերմանիա որը Գրասնա:

Յետոյ ռուսական գործերը խաղաղեցան: Մոսկվայի մէջ Յեղափոխութեան ջանքախումբը թող աւաւ անոնց՝ որոնք շահ ունին խաբուելու և ուրիշները խաբելու, յայտարարել՝ որ իսկապէս ինքնակալութիւնը յաղթանակից և բերօղբասանները կացութեան տէրը մնացին: Ֆինանսիստները ձեռք տուն նորէն բանակցութիւնը, ընդհատուած ողբերգական ճգնաժամով, որը կը հաւատային կամ կը ձեռնարկէին թէ վերջացած է: Բայց այս անգամ, հրամանով թէ խոհեմութեամբ, գերման սեղանաւորները, իբրև աւելի սեղանակ գործին, յետ բաշտեցան և ապրիլի վերջը փոխ տրուած 2 միլիարդ 250 միլիոն ֆրանքին մեծ մասը ստորագրեցին ֆրանսական պանքաները: Մինիստրութիւնը, որուն կը նախագահէր Բուլիէ, երեւելի գործարարը, պարզապէս ոյժ տուաւ փոխառութեան: Սարիէնի մինիստրութիւնը իր մէջ ունի հեռատես հակառակորդներ—ինչպէս Ալեքսանտր և Գաստոն Գուլմէրգ—այն սարուկ քաղաքականութեան, որուն հետեւեցան յաջորդաբար Հանտոս, Գէլկոսէ և Բուլիէ կառավարական Ռուսաստանի նկատմամբ, իսկ ֆինանսների մինիստր Գուանկարէ, ջերմ՝ հիացող մը չէր ծայրայեղօրէն վտանգաւոր ֆինանսական քաղաքականութեան մը: Բայց և այնպէս ֆրանսական կառավարութիւնը թողարկեց նոր փոխառութիւնը՝ Պարիզի սակարանին դնով:

Ֆրանսական կարևոր օրութեան մը, «Humanite» սոցիալիստական թերթը միայն, մասնաձեռն ըրաւ ոճիրը և սխալը որ միասին կը գործէին մեր մինիստրները և մանաւանդ մեծ սեղանաւորները՝ որ բոլոր կառավարութիւններուն կ իշխեն: «Ինչպէս» հոն պէտք նմանապէս գեղեցիկ պայքար մը մղեց, որ անօգուտ անցաւ՝ ամբողջ մամուլի լուրութեան, կամ աւելի ճիշտը՝ այն լրբ յօդուածներուն պատճառով, որոնք կը գովաբանէին ֆրանսական ինտյուրութիւնը ռուսական արժէթովութեան վրայ շահեցնելը, իբր շահաբեր և հայրենասիրական գործ:

Սակայն լաւատեղևակ և կարիճ փոքրիկ խումբ մը, միևնոյն յամառութեամբ, ինչպէս ուրիշ պայքարներու մէջ, չը ինչայեց իր ազգարարութիւնները ոչ ֆրանսական ժողովրդին, ոչ ալ անոնց որոնք անոր շահերը կառավարելու ժամանակաւոր պաշտօնը ստանձնած են: Անատոլ ֆրանս քանիցս ձայն բարձրացուց՝ նշաւակելով զանոնք, որոնք մեղաւորից կը հանդիսանային գարշելի կառավարութեան մը. և նորերս Մակսիմ Գորկիի ուղղած մէկ նամակին մէջ ցաւագին զայրոյթը կը յայտնէր երբ կը լսէր թէ՛ ֆրանսացի ֆինանսիստները գրամ կը հայթայթեն դահիճներու կառավար-

ութեան, որ կը մարտիրոսացնէ մեծահոգի ժողովուրդ մը: Կարճատես և անխիղճ փոխառուները մէկ բան միայն աչքի առջև ունին—այն՝ որ իրենց դրամները անսպասելի և վաշխառուական ճ տոկոսով շահու տան: Խորը մտածելու անկարող, անոնք չէին իսկ մտածեր թէ արդեօք իրենց պարտապանը, այդքան խոստանալով մըտադիր չէ՞ ստել և առաջին ասիթով մնանկ հաչակել:

Ռուս կառավարութեան ծրագիրը սակայն շատ յրատակ էր: Պր. Ալիտտէ ինքը իսկ, փոխառութիւնը յաջողցնելով, պաշտական դաւախումքին ծառայելէ յետոյ, պէտք է հեռացէր. և արդէն հոկտեմբեր 30 ի Յայտարարութեան խոստումները քիչ քիչ սահմանափակեցան և ջնջուեցան. մինչդեռ պետական Խորհրդի վերակազմութիւնը, Բարձրագոյն Խորհրդարանի մը ձև առած և կէստակէս պաշտօնեաներէ բաղկացած, նախօրօք չէր ընդունէր Գումային արդէն տեսականապէս խեղճուկրակ հեղինակութիւնը:

Կարելի էր նախատեսել, որ, ճակատագրօրէն, այս ժողովին և Բացարձակապետութեան միջև տագնապ մը պիտի ծագէր: Այդ ճգնաժամէն առաջ, կառավարութիւնը՝ առանց Գումայի կօնգրօլին դիմելու, կը ցանկար ձեռք բերել անհրաժեշտ նիւթական միջոցները՝ որպէս զի ուղածն ընէ և հէնց սկիզբէն մէջտեղէն վերցնէ ժողովրդական պատգամաւորութիւնը:

Այսպիսի կուլի մը անխուսափելի հետեւանքը պիտի ըլլայ կամ յետագի մ'ու թիւն կամ յեղափոխութիւն: Յետագի մ'ու թիւն՝ այսինքն կառավարութեան արդի գործելակերպի շարունակութիւնը, — գանձին վատնումը, կոտորած ազատականներուն, մաւառականներուն, օտար ցեղերուն և հրէաներուն. զընթացներուն և համալսարաններուն փակումը, երկրագործութեան աղէտալի կործանումը, աւելի ծանր փոխառութեան դիմելը և վերջնական անանկութիւն:

Յեղափոխութիւնը՝ աւելի հաւանական է: Այսինքն բուն յեղափոխականներէն դուրս, պարզ ազատական կուսակցութիւնները պիտի հրաժարէին օրինական միջոցներէ և սս պիտի ըլլայ անհրաժեշտ և արդար վերադարձ դէպի քաղաքական ընդհանուր գործադուլ, հողային շարժման պայթումը, անհատական և հաւաքական սպանութիւններու սանձարձակումը, համայն հասարակական, տնտեսական և արդիւնաբերական կեանքի կասումը, և ի վերջոյ՝ անանկութիւն:

Աւստի, ոչ միայն մարդկային համերաշխութեան զգացումը հանդէպ ռուսական երիտասարդ ռամկապիտութեան և հարստահարուած ժողովուրդներուն, պարտադիր կ'ընէր ֆրանսացիները իրենց ոսկիներով չօրհնել ջարի կառավարութեան, այլ նաև իրենց շահը կը պահանջէր որ հեռու մնային գործողութեանէ մը՝ որ, հաւանականաբար, պատճառ պիտի ըլլայ Ռուսաստանի փոխ տուած նախորդ ինը միլիարդի կորուստին:

Ռուս յեղափոխականներուն, ազատականներուն և հարստահարուած այլացեղ ազգութիւններու ներկայացուցիչներուն զայրոյթը սաստիկացաւ ֆրանսացիներուն դէմ: Արդար է այդ զայրոյթը: Ֆրանսայէն զրկուած փողերով է, որ ցարիզմը գերագոյն կուրբ պիտի շարունակէ ժողովրդի դէմ...

Ինչպէս ռուսական, նոյնպէս ֆրանսական ժողովուրդը պէտք է շփոթել իր կառավարողներուն, ոչ ալ մեծ կամ պղտիկ դրամատէրերուն հետ: Թէ՛ մեր գիւտնա-

գիտութիւնը՝ որ մեծ նշանակութիւն ընծայած կ'ըլլայ
 առաջ գիւնագիտութեան ծառայութեան, ամենաշահա-
 խնդիր ծառայութիւնը՝ որ նա կը մատուցանէր Ալֆէ-
 գիրասի մէջ. թէ՛ մարդկային ոչխարախուժը՝ որ իր
 դրամը լաւ շահեցնելու տեղ կը փնտռէր՝ հրապուր-
 ւած 60% տոկոսէն. թէ՛ մանաւանդ հրապարակին տի-
 բող պանքաները, — բոլորն ալ պիտի կրին պատիժը իրենց
 արարքներուն. փոխառուներու ոչխարախուժը իրենց
 անապահով դրամագլուխներու հաւանական կորուստով
 և կառավարողներն ու սեղանաւորները այն միամտնե-
 րու բարկութենէն, որոնց խաբեցին կամ թոյլ տւեցին
 որ խաբեն:

Հատ ֆրանսացիներ վաղուց մերժած են ուէէ հա-
 մերաշխութիւն իրենց ֆինանսիստներուն, կառավարող-
 ներուն և իրենց կոյր հայրենակիցներուն հետ, որոնք
 անտարբեր են Ռուսաստանի եղբայրներուն աղատա-
 ժարին և տառապանքներուն: Ճիշտ է, անոնք դեռ բազ-
 մաթիւ չեն և իշխանութիւնը իրենց ձեռքը չէ: Բայց
 որովհետեւ իրաւունքը իրենց կողմն է, անշուշտ պիտի
 գայ ժամանակ՝ երբ անոնք իբրև լաւ մարգարէներ
 պիտի ճանչցուին: Անոնք բնաւ չուզեցին դաշնակցութիւն
 կապել բռնապետութեան և ֆրանսական հանրապետու-
 թեան միջև, այլ ամենասերտ դաշնակցութիւնը կըն-
 քեցին ուսումնականութեան հետ: Անոնց համա-
 զրմն է, որ ոչ մէկ տեղ Նորուստի մէջ, ոչ իսկ Ֆրան-
 սայի մէջ, ճշմարիտ ազատ բէժիմ մը պիտի չը հաս-
 տատուի, որքան աստն յետագիւնական անասհման ուժը
 կայ ու կը մնայ: Յարիզմի կործանումը անհրաժեշտ
 կիրևայ անոնց, և ասկէ քիչ յետոյ՝ պիտի գայ տա-
 պարուրը Գերմանիոյ մէջ աւատական բացարձակապե-
 տութեան և այն գազանային բռնակալութեան, որ
 սուլթանը ցարին եղբայրակից կը դարձնէ:

Այդպէս խորհողները ամեն ինչ ըսին ու ըրին
 կնքած փոխառութեան դէմ: Երբէք չը վհատեցան՝
 որ մինչև հիմայ «անապատին մէջ կը քարոզէին»: Բա-
 նի մը ամսէն՝ նոր փոխառութիւններու հարկ պիտի
 ըլլայ, և անոնք կը յուսան հանրային կարծիքին և
 կառավարութեան վրայ աւելի զօրեղ ներգործութիւն
 ունենալ՝ այն չափով ինչ չափով որ զուսման և յե-
 դափոխական կուսակցութիւնները կամ բարենորոգիչնե-
 րը կը կարենան դործօն դեր կատարել: Արդէն ֆրան-
 սական միւլենոյն մամուլը, որ միշտ ցարիզմի և մեծ սե-
 ղանաւորութեան դատին ծառայած է, մտահոգ է ուս-
 սական վարկի ապագայի և ամբողջութեան վերաբերմամբ:
 «Temois» լրագրի ֆինանսական քօնիկոպիրը կը
 դանէ որ «մայիս 10-ը շատ պատշաճ անցած է և
 մեր հրապարակի վրայ, որ սերտ կոպրած է մեր դաշ-
 նակցին արժեթուղիներուն, մեծ հանգստութիւն մը ա-
 ռաջ եկած է»: Աս չի նշանակեր թէ մեր ֆինանս-
 ները շատ ապահով ըլլան: Ար սխալին այդքան շուտ
 վստահելով...

Ռուս գիւնագիր կուսակցութիւններուն կը պատկանի
 անոնց հակառակը ապացուցանել և անկարելի դարձնել
 ուէէ նոր փոխառութիւն:

Պ Ի Ե Բ Բ Ե Բ Բ

«Գ Ր Օ Շ Ա Կ Ի» Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

(ՈՒՂԱՐԿԻՄԾ ԵՆՐՈՊՈՂԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻՆ)

ԹԻՖԼԻՍ, մայիս 10

Վարամը ուղարկած կառավարչական քննութիւնը
 արդիւնք չը տւեց: Գեներալ Մալաման վերադարձաւ անօ-
 գուտ: Կառավարութիւնը աշխատում է փաստերը թողցնել
 կամ մոռացնել տալ: Բողոքողները դժմ ուստիկանութիւնը
 ատարման է կրնտեցնում: Եթէ ոճրագործները անպատիւ
 մնան՝ դա սլտի լիմի ամենեղի հախատիմք արդարու-
 թեան և տանջած ժողովրդի:

ԲԱԳՈՒ, մայիս 10

Քաղաքի տրամադրութիւնը հանգիստ չէ: Դարձեալ
 նկատուում են անվտանգութեան ճշմաներ դէպի լեյտանու-
 թիւնը: Հայրենասիրական-խուլիզանական շրջանները ե-
 ռանդով պատրաստութիւններ են տեսնում, թէ՛ այստեղ և
 թէ՛ Թիֆլիս: Լուր եկաւ Թիֆլիսից, որ ուստիկանութիւնը և
 խուլիզանութիւնը ծրագրերը ունին, ուղղած զլիսուորայէս
 Դաշնակցական մարմինները դէմ: Խուլիզանութիւնները շա-
 րունակում են զուսուներում ևս:

ԹԻՖԼԻՍ, մայիս 14

«Յառաջ» լրագիրը խափանեց ժամանակաւոր կերպով:
 Այլմիմիտրացիայի խտուրթեան առաջին գոհը չէ այդ և
 ոչ էլ վերջինը երևի: Անդադար նոր լրագրիներ են երև-
 ւում, և զրա հետ միասին անդադար խափանումներ՝ և
 դաժմերի: Գրաքննութիւնը նորից զլուս է բարձրացնում:
 Մամուլը ենթարկած է զեներալ-մահանգապետի կամայա-
 կանութեան և ուստիկանական քմահաճոյքներին: «Մամու-
 լի ազատութիւնը» — հրապարակական սուտ է: Նա գոյու-
 թիւն չունի:

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Վ Ի Ճ Ա Կ Ը

ԼՈՒՐԵՐ ԿԻԼԻԿԻԱՅԵՆ

Պէյրութ, 19 | 2 մայիս

Ինչ որ պիտի կատարէր կատարեցաւ: Վերջին ի-
 բրտէ մը յարբունիս կը գրաւէ Կիլիկիոյ Լժոսին պատ-
 պականող ԹԼԱՆԻ ագարակը:

Ընդարձակ տարածութիւն ունեցող այս հողը հա-
 սոյթի գրեթէ միակ աղբւրն էր Կիլիկիոյ Լժոսին:
 Թիւրք կառավարութիւնը ժամանակէ մ'իվեր աշք արն-
 կած էր անոր վրայ, բայց այս և այն պատճառները
 սանձ էին դրած իր լափող տխորժակին:

Առողջապետի զլիսուոր շարժառիթն է. ինչպէս կ'երե-
 ւի, Կովկասէն եկած նոր մուհաճիրները հոն բնակեցնե-
 րու տեսչը: Եւ նկատի ունենալով որ գրաւուած հո-
 ղերը կը կազմեն Կիլիկիոյ հայութեան սիրտը, շատ
 դիւրին է հասկանալ գրաւումի իսկական պատճառը:

Անշուշտ չէ մուսուլման. դեռ երբ ատրի կայ, որ
 կառավարութիւնը նոյնպէս խլից նաճարը հայ գիւղի
 սեփական հողերը և բաշխեց թիւրք մուհաճիրնե-
 րուն:

Հարիւրաւոր հայ բանտարկեալներ 8 ամիսներէ իվեր

առանց որևէ հարցաքննութեան կը հեծեն Հալէպի բանտի խոնազը զընդամեններու մէջ:

Կիւրիկոյ ժողովուրդը շատ է յուզուած: Սուլթանի խոստումներէն շլացած Կաթողիկոսը՝ այս նոր հարւածի ցնցումին տակ զինքը խաբած զգալով՝ հրաժարած է և այժմ կը գտնուի Ադանա՝ իր ամբողջ միաբանութեան հետ:

ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԲՈՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Մի եւրոպայիի նամակից նայած)

ՏՐԱՊԻՉՈՆ, ասպրիլի 16

Էրզրումի դժգոհութեան արտայայտութիւնը կ'երևի թէ հոս ալ իր նշանները ցոյց պիտի տայ. արհեստաւոր և խանութական գաստակարգը կը խորհի կուսակալին բողոքել քաղաքապետութեան կարգ մը խոշոր զեղծութիւններուն և հարստահարութեանց դէմ, և եթէ չլսուի իր բողոքի ձայնը, այն ատեն պիտի հետևի միւս երկու վիլայէթներու օրինակին: Երբէն հոս կուսակարութեան հեղինակութիւնը լմացած է. կուսակալ Րէշատ պէյ, թմրած ու յոգնած մարդ մը, ոչ մէկ բանի կը ծառայէ: Աերջերս, գիշեր մը կովի գլուխ, գիշեր մ'ալ պարկով յարգ, ուրիշ գիշեր մը նոյն միտքը արտայայտող ուրիշ բան մը կ'ստեղծին իր բնակարանի դրան վրայ: Սակայն ասոնք կուսակալին վրայ ոչ մի ազդեցութիւն չունեցան:

Կուսակալին այս թող ընթացքը միջոց տւած է կարգ մը պաշտօնեաներու, որ ուզածնուն պէս կեղեքեն, հարստահարին ժողովուրդը: Ասոնց մէջ առաջին տեղը կը բռնեն հետևեալները, որք հազարաւոր ոսկիներ դիզեցին քանի մը տարւան մէջ: 1) Սուլթանի կողմէ նշանակուած՝ նաւահանգիստի մէջ ձամբորդներու հսկող պաշտօնէութեան պետը, հազարապետ Նէճիպ պէյ, որ հայ ձամբորդներու արիւնը կը քամէ: Ամերիկա գնացողներէն, նոյնիսկ ամերիկահայտակ, իւրաքանչիւրէն 6—10 ոսկի կը քաշէ: Ասոնցմէ ոմանք երբ կը դիմեն տեղւոյս ամերիկեան հիւպատոսի փոխանորդին, օրինական պաշտպանութիւն վայելելու համար, հիւպատոսարանի թարգման Օժալլօ, գձուծի մէկը, խորհուրդ կուտայ խեղճ մարդոց երթալ համամաձայնիլ հազարապետին հետ, որովհետև ինքն ալ թիւրք կուսակարութեան գաղանի մէկ գործակալը, լրտեսն է: Նէճիպ պէյ այնքան սարսափեցուցած է հայերը, որ հրապարակին վրայ գանուած շատ մը հայերէն՝ փոխառութեան անուան տակ 2) — 30 ոսկի կորզած է, և իր Ալլահը միայն գիտէ թէ երբ պիտի վճարէ առած գումարը: 3) Հիւսէյն Բուհի էֆ. որ անշուշտ կը կողոպտէ իր ձանկը ինկածը: 3) Ընդհանուր գատախաղ Իօմէյ, Լուծֆի պէյ, որ կըսուի թէ շատ խոշոր կաշառք միայն կ'ընդունի: Ասիկա խորամանկ և անխիղճ համբուստ մ'է, իր ծրարկին է ամբողջ հայութիւնը ջնջել իր նպատակին հասնելու համար ամեն միջոց ի գործ կը դնէ: Նախորդ կուսակալը իրմէ դատ ուէ հեղինակութիւն չը ձանձնալու համար՝ ընդհանուր գատախաղը հազիւ շունչը Պոլիս առաւ, սակայն այժմու կուսակալին թուլութեան հետևանքով՝ այս գաղանը խոշոր հեղինակութիւն մ'է հոս:

Այդ ոճրագործը, քանի մը ամիս առաջ, իր մէկ վրէժը լուծելու համար, ձերբակալել տուաւ քաղաքիս առաջնակարգ բնուի յանձնակատարները. Պողոս էֆ. Մարման, Օննիկ էֆ. Մախոխեան, Մկրտիչ էֆ. Մինասեան, և ինէպէտողը, և օրէնքին մէկ սառէ օգուելով՝ ասոնք Պոլիս խրկեց հսկողութեամբ, իբր քաղաքական յանցաւորներ: Կ. Պոլսոյ մէջ բոլորն ալ անպարտ արձակեցան շնորհիւ օտար պաշտպանութեանց, եթէ ոչ, այդ անմեղները պիտի փոտէին բանտերու մէջ... 1904 ի ամառը վաճառական՝ Կայծակ Արապեանի վիրաւորելու գործին հետևանքով՝ յիշեալ պաշտօնեան ամեն միջոց ի գործ դրաւ և յաջողեցաւ յեղափոխական խումբ մը, 31 պատանիներ, իր ձանկը անցնել և բռնապետին դիմելով՝ իրատէ հանել տուաւ, որ գատարանը ամենէն խոշոր պատիժները տայ ասոնց, որ և տեղի ունեցաւ: 1905 ի ամառն ալ այս պատանիներէն մին հիւսնու գանալով կը մեռնի՝ բանտին մէջ: Իր թաղի տղաքը և ուրիշ պատանիներ մասնակցելով յուզարկուորութեան՝ պսակ մ'ալ կը դնեն վրան. լրտես փոխը կը ժողովէ մասնակցողներու անունները և ահա գատախաղը 15-20 հոգի ձերբակալել կուտայ: Ասոնցմէ ոմանք կ'արձակին ալ և ալ միջոցներով բայց ուժ հոգի իղար բանտը կ'սպասէին 7-8 ամսէ ի վեր: Եթէ պատանիներ էին, իսկ մէկը ահագին ընտանիքի հայր՝ Սարգիսեան անունով: Ասոր մէկ տղան արդէն 15 տարւան գատապարտուածներուն մէջն էր, այս անգամ իրեն հետ ձերբակալած էին իր կինը և երկու տղաքն ալ. ասոնցմէ մին, հազիւ 8 տարեկան, գիշերը անկողինէն հանելով բանա կը տանին: Հարցաքննութեան ժամանակ ատրձանակով կ'սպաննան, որպէս զի իրենց ուղածները անոր խօսել տան, և երբ խեղճ մանուկը վախէն սարսափած՝ սկսեր է պուտալ, կանչել, այն ատեն դրամով սիրաշահել փորձած են: Սոյն եօթ պատանեաց մէջ կար նաև հայ մը, թիւրք վարժարանի ուսանող, որ յուզարկուորութեան ժամանակ և ոչ իսկ Տրապիզոնի մէջ էր, ինչ որ կը հաստատեն անցազրի պաշտօնական գործողութիւնները: Ընդհանուր գատախաղ ամեն միջոց ի գործ դրաւ, ինչպէս նաև ամենաքնք և կաշառք միանգամայն, այս պատանիներուն ըսել տալու համար, թէ իրենք ալ յեղափոխականներ են: Սակայն այս անգամ իր ջանքեր չպատկուեցան և անցեալ շաբաթ գատարանի կողմէ հատատուեցաւ իրենց անմեղութիւնը որ արևի պէս պայծառ էր, բայց ինչ օգուտ... Եթէր Լուծֆիներ կ'ուրացած իրենց հայատեաց կոյր զգացումներով՝ պիտի շարունակէին իրենց ոճրագործութիւնները ալ անմեղներու վրայ... Եթէ այս օրինակ անարգարութիւններ տեղի կ'ունենան այս քաղաքիս մէջ ուր մենք-և իրապայիներս բաւական թիւ կը կազմենք, երեւակայիլ կրնաք թէ ինչեր կը կատարեն խորքերը, ուր ոչ եւրոպայի կայ, ոչ տեսնող և ոչ ալ հազարապետ...

ԲՈՂՈՒՄԻ ՆՇԱՆՆԵՐ

ԿԻՐԱՍՈՒՆ, ասպրիլ 10

Հատուորէն դուր արդէն տեղեակ էք հակակառավարչական այն ցոյցերուն, զոր Գասթեմուզինի և Էրզրումի թուրք ժողովուրդը վերջին շաբաթներուն մէջ

ի հանդէս բերաւ, անսպասելի նորութիւն մը հայթայթելով համիդեան վարչութեան: Պատ.ք. «Ալլահին» որ այս անգամ թուրքն ալ կըրցաւ զգալ տիրող անտանելի դրութիւնը և արտայայտել իր դժգոհութիւնը:

Գասթեմուռնի ժողովուրդը յաջողեցաւ գոնէ փոխել տայ կուսակալէն սկսած բոլոր պաշտօնեաները, որոնք կաշառակերութիւնը մինչև հինգ ղուրուշի (գրեթէ մէկ ֆրանք) ի շեց ու ց ա ծ էին: Գասթեմուռնի յաջորդելով Երզրումի ցոյցը, իր կարգին խոշոր ահաճութիւն պատճառած է Լազգ-բռնապետին, որ իր ժողովուրդը կը նկատէ իբրև համբերութեան և խոնարհութեան անսպառ հանք մը և այդ պատճառաւ մինչև հիմա ինչ նոր տուրք որ կը նշանակէր, լի ու լի արդիւնք կուտար: Միչդեռ այս անգամ, բարեբախտաբար, այդպէս չեղաւ:

Տաճկական սուրբերուն քանակը և տեսակը հոս թւել երկար կ'ըլլար: Ամենէն նորերը միայն յիշենք: ա) Աղի, ձի, էշ, խոզի և այս կարգի անասնոց տուրք բ) անհատական տուրք. գ) քրիստոնէից զինուորական տուրքին վրայ 35% յաւելում. դ) դրոշմատուրքի վրայ անհամեմատ յաւելումներ. ե) Հիճազի երկաթուղին շինելու պատրուակին տակ, հազարումէկ տեսակ պաշտօնական, վաճառականական և ուրիշ թղթերու վրայ զարեւած նորահնար դրոշմի և թղթի արժէք, զոր քրիստոնէայ տարրն ալ պարտական է անխտիր վճարել, առանց մարգարէին ուխտի երթալու միտք ունենալու. զ) ամենէն նորը, զոր այս ամսւան մէջ հաստատեցաւ, «ինպաստ գաղթականներու» պատրուակին տակ սարքած վիճակահանութիւնն է գանձելիք դըրամին կեսը վար պիտի դուրի, միւս կէսն ալ պարգև պիտի տրուի բախտաւորներուն:

Հոս լրւածին նայելով՝ Երզրումի թուրք ժողովուրդը կենդանեաց և անհատական նորահաստատ տուրքերու պահանջման վրայ սաստիկ գրգռուած, իր բուռն զայրոյթը և բողբոքը կը յայտնէ՝ խուժելով կառավարութեան պաշտօնատները: Պոլսի բռնապետը՝ ժողովուրդը քննադատելու համար՝ իր սովորական ուղղութեամբ պաշտօնանկ կ'ընէ կուսակալը, զոր քիչ վերջը կը վերահաստատէ՝ վտանգը անցած կարծելով: Ժողովուրդը շարունակելով իր բողբոքի արտայայտութիւնը, սուլթան այս անգամ կը հրամայէ պաշտօնափոխ ընել Տիարպէքիբի կուսակալին հետ: Թուրք ամբօխը, սասանկ խաբէական միջոցներով այլևս չը գոհանալով՝ կը փակէ բոլոր վաճառատունները և կ'առաջարկէ հայերուն, հետևել իրեն: Յոյսի միջոցին զինուորական հազարապետ Արպաճ Մուսթաֆա էֆ. զօրքին հրաման կ'ընէ կրակել ամբօխին վրայ, և այդ տեսնելու հոգի կը սպանուի և 2-3 հոգի ալ կը վերաւորէի: Սոյն գործին ընտելութեան համար Ալազ-բռնապետը կը իրկէ իր սիրելիներէն մին, Գ. բանակին ընդհ. հրամանատար, Զէքի փաշան: Երկնայէն: Արսի թէ վերջ յիշած Մուսթաֆա էֆ. պաշտօնազուրկ կ'ըլլար:

Ն Ա Մ Ա Կ Վ Ա Ն Է Ն

Փետրուար 4.

Ժամանակէ մ'իվեր սոյլը սոսկալի գերպով տարածած է և անլուր աւերումներ կը կատարէ: Ամբողջ

գիւղեր և գաւառներ սովատանջ կը լինին: Սովէն առաջացած հիւանդներով գիւղերը լեցած են: Ժողովուրդը շուարած է գիտեր ո՛ւր դիմել: Իսկ անգուժ կառավարութիւնը անվրդով և անողոր կը շարունակէ իր շահատակութիւնը: Տուրքերը կը գանձուին ամենամանրագէտներով: Կողպուտի նոր ձև մըն ալ հնարեց. Համիդի Կոչանները կը փոխէ՝ իբր թէ նոր Մարգահամար կը կազմէ: Ամէն ոք—կին, երեխայ, տղամարդ—պարտաւոր են մարդագլուխ 100 փարայ տալ:

Քանի մը գէպքեր: Կեմ գիւղացի Նաւօն՝ իր սայլով Արտամէտ եկած ժամանակ, կէս ճամբան օրը ցերեկով առաջը կը կտրեն երեք զինուած քրդեր. Նաւօն մահան երկիւղէն բռնուած, կը թողնու կը փախչի: Քիւրդերը 4 հատ լծած եզերը կ'արձակեն և կը բռնեն: Իսկ Նաւօն լեղապատառ, շունչը կտրած հայիւ ինքզինք գիւղը կը ձգէ՝ մեծապէս գոհ որ գէթ իր կեանքը աղատեց: 8—10 օր առաջ Կարապաշ գիւղի ջրաղացէն քշած տարած են 4 հատ եղ:

Ամսներ առաջ քշեցին տարան Փեսան-գարէէն 3-400 գլուխ ոչխար: Բայց ինչու գարմանալ երբ կառավարութեան քթին տակ թալանի մատնեցին բողբոքական շրջանի Ոսկեփակ գիւղը գտնուող 5—700 ոչխարի հօտը իր ամբողջ «թախըմով», շներով միասին: Կառավարութիւնը իբր թէ վերապացուցած է, բայց թալանողները չեն ընդուներ. — իրենց վնասները մանրակրկիտ հաշի առած են և հատուցում կը պահանջեն: Եւ ի՞նչ կասկած որ կառավարութիւնը վերջ ի վերջոյ պիտի սուժէ...

Կառավարութիւնը իբր թէ զօրք է ուղարկեր Շաքիրի (բերդ բէկ) վրայ: Ինչու... Այդ գաղանբ—Նորդուզ գաւառի տէր ու տիրականը—տարիներէ ի վեր ասպատակութիւններ կ'ընէ: Կար ժամանակ, որ նա կառավարութեան փախստական էր, բայց ամենակարող ոսկիները հաշտեցուցին զինք իր թշնամիին հետ: Տեսնենք ի՞նչ հետևանք պիտի ունենայ: Կառավարութեան այս անգամ խէթ աչքով նայելը Շաքիրին դէմ ունի իր պատճառը: Քիչ ատեն առաջ Շաքիրը քաղաք կուգայ իր 10—15 ղուլթաններով: Մարդ կ'ուղարկէ Բերդակ գիւղ և իրենց ձիերու համար յարդ-խոտ կը պահանջէ. գիւղացիք կը մերժեն: Հետևանքը... մի քանի օր ետք զինուած մարդիկ կ'երևին Բերդակի սարի վրայ տաւարը տանելու: Գիւղացիք անոնց նպատակը կը հասկնան և տաւարը անմիջապէս կը քշեն դէպի ցած: Առայժմ ոչինչ չէ պատահեր: Բայց անկարելի է որ յարդ-խոտ չը տալու պատիժը չը կրեն գիւղացիք...

ԿՈՎԿԱՍՏԱՆ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐ

Վ Ա Ր Ա Ն Դ Ա Յ Ի Ե Ղ Ե Ռ Ն Ը

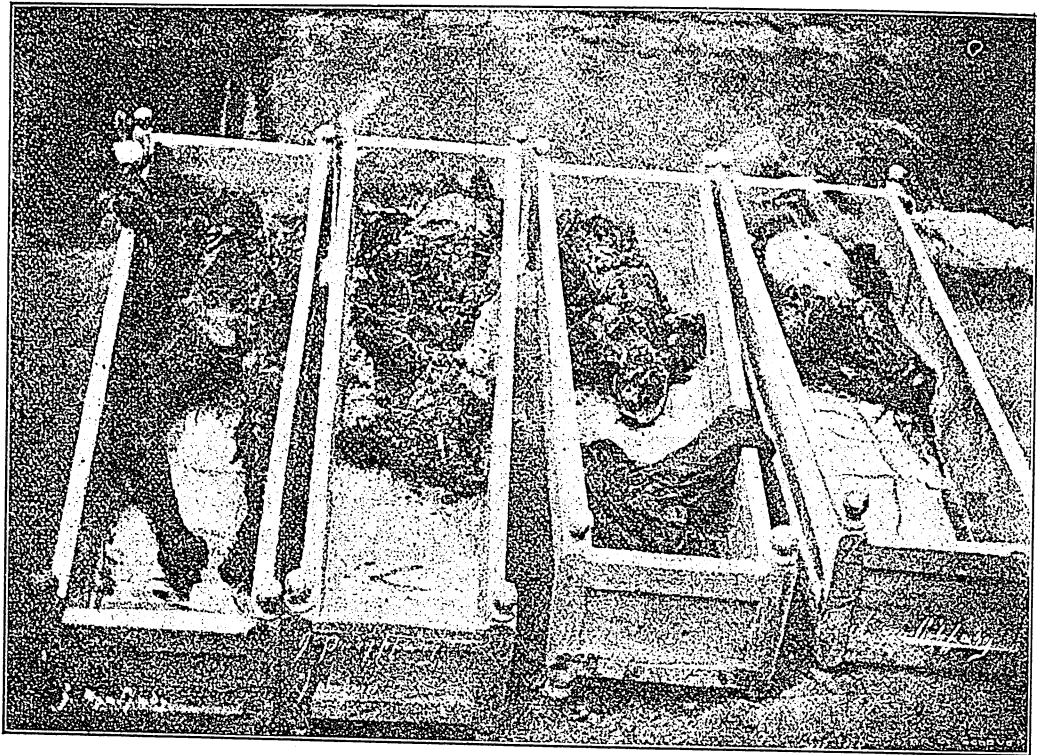
(Հ. Ասլիբեկ)

Շուշի, մարտ 25

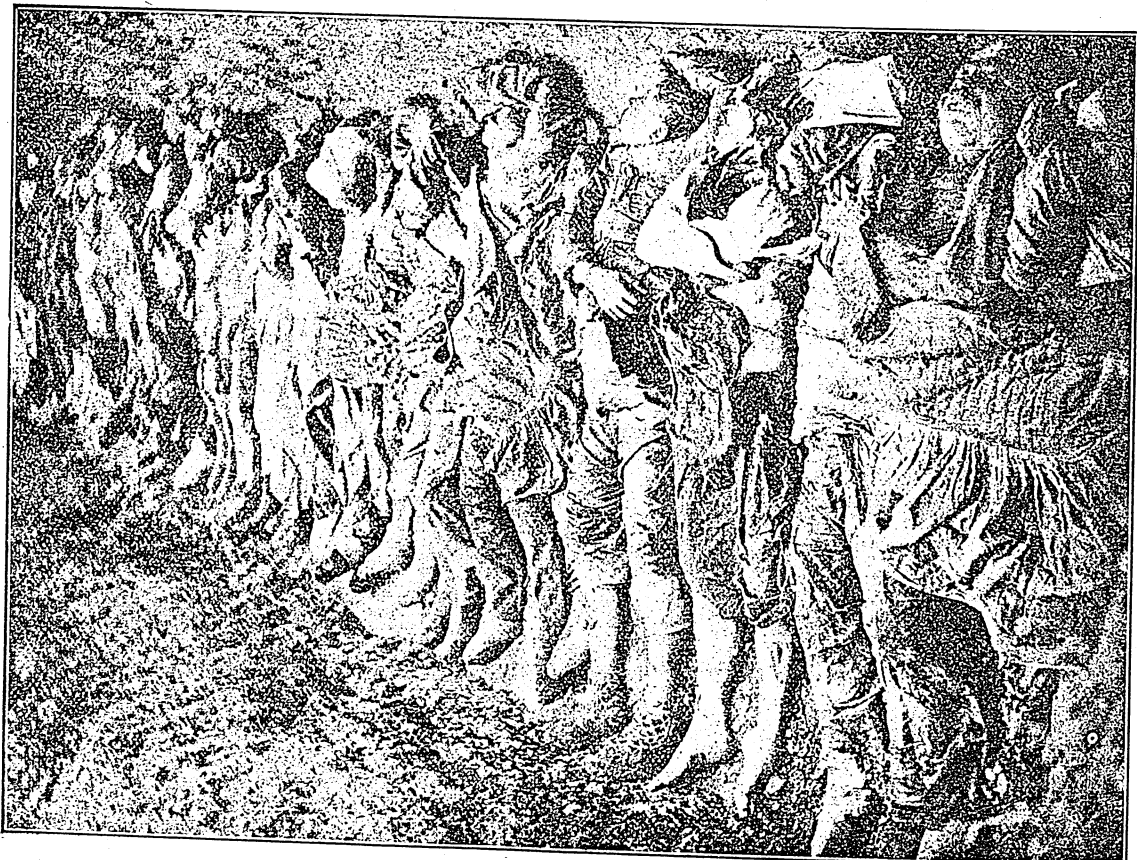
Հուշու գաւառապետը և հաշտարար միջնորդը կողակների մի մեծ զորաբաժնի հետ միասին, խուզարկութիւն անելու նպատակով՝ մասն Չանախչի, Տոլ և Աջու հայ գիւղերը, կատարեցին խուզարկութիւններ, թայլ աւելցին իրենց զանազան անօրինութիւններ, դազանութիւններ և բարբաբոտութիւններ: Կողակները ներս խուժեցին գիւղացիներին բնակարաններ և ամենասանխայ կերպով սանջանքների են-

ՀԻՆ-ՆԱՍԻԶԵԻԱՆԻ ՍՈՍԿՈՒՄՆԵՐԻ ՏԱՐԵԴԱՐՁՈՒՆ

(1905 մայիս—1906 մայիս)

Հայ վաճառականների անխաղած դիակները—դագաղների մէջ լցրած:

Հին-նախընթացում սպանած և այլանդակած դիակների շարան:

Թարեցիքն ազամարդկանց և կանանց: Սարսափահար եղած երեխաները հեծկլաններնով փախան մերձակայ անտառը: Ազգաները վշտում էին դիմել լի ամանները և տուկաները, կողպատում աների մէջ եղած դոյքը, փողերը և թանկագին իրերը: Կանանց ձախտաներից պահում էին նրանց դէտի զարդերը, կարտում էին փակած սնդուկները և կողպատում իրերը: Գրանով չը բաւականանալով, կողպաները անպատեցին և բռնաբարեցին ամ թխած դեղջիւղահի օրիորդներին և կանանց՝ յագեցնելով իրենց դազանային կրքերը... Արխում հարեան թուրքերը, առիթից օգուտ չաղելով, յայտնեցին գաւառապետին, որ հայերը մի ժամանակ քշել տարել են նրանց ստաւը: Չը ստուգելով այդ յայտարարութեան արդարացի լինելը, գաւառապետը և հաշտարար միջնորդը հրամայեցին թուրքերին լսել ստաւը և այլ դոյքեր հայերից՝ բոտ իրենց հայեցողութեան, որ թուրքերը իսկոյն և եթ ի կատար անեցին: Գիւղացիները գրկելով իրենց ամբողջ կարողութիւնից, ամենաողբալի դրութեան մէջ են դանուում: Լէնիթեմուրի, Չինդի խանի և Շահ-Աբասի օրերում տեղի չեն ունեցել այ պիտի բարբարոսութիւններ և դազանութիւններ, որպիսիները տեղի ունեն 20-րդ դարում «քրիստոնեայ» պետութեան մէջ:

Շուշի, ապրիլ 8

Փոխարքայի կողմից նշանակւած քննիչ յանձնաժողովը, նախագահութեամբ Աէյդեմբաումի, շրջում է կողաներից սուժած հայկական դիւզերը՝ թւով 15-ից աւելի: Ամեն դիւզի մօտ յանձնաժողովին դիմաւորում են հաղեւորականութիւնը զեւտաւարեցնել, ինչպէս և դիւզական հասարակութիւնը աղ ու հացով: Սօս դիւզի մօտ, երբ քահանայ Տեր-Յակոբը մի ճառով ողջունում էր յանձնաժողովը, շեշտելով կողաների հասարակութեանը հասցրած անպատուութիւնները և աւերումները, հասարակութիւնը լսելիս էր դառնագին: Տեսարանը սաստիկ յուզիչ էր: Թիֆլիսի մամուլին հազարգում սարսափները ոչ միայն հաստատուում են, այլ և նսեմանում են իրականութեան առաջ: Չը կոյ մի դիւզ, որտեղ այրւած չը լինեն ամենալու աները, իրենց դոյքով: Տօղ դիւզում այրւած է Մուսայէլեանի երկյարկանի ստանը իր ամբողջ կարգ ու սարքով, հացի ամբարներով և մանուֆակուրային ապրանքների պահեստով: Ամենուրեք կողաներին կատարեալ աղատութիւն էր տրուում: Մի քանի դիւզերում նրանք օրեր շարունակ կողպատում էին, ճեծում, տանջում, բռնաբարում կան նոյ և աղջիկներին, լսելով երբեմն նրանց հայերի, եղբայրների և ամուսինների ձեռքերից, բռնելով նրանց լեւներում, այգիներում և անտառներում: Հազիւ էր պատահում, որ մէկը աղաւէտը ձեծից, ամենուրեքից և կողպատելուց, իսկ կանանցից աղաւտում էին այդ անպատուութիւնից միայն նրանք, որնք փախել ծածկուել էին աների դաղմանի մասը: Բոլորում Սոսում ձեծից մեռու դիւզայի Հայրապետը Այդ մասին յայտնւած է դատաւարին, բայց մինչև օրս կատարւած չէ ոչ քննութիւն և ոչ էլ դիակի հետադրութիւն: Այդ նոյն դժբախտի եօթանամասնուց մայրը բռնաբարւած է կողաներից: Արև դիւզում կողաները պահանջեցին խորով Արարպետանից նրա կնիքը, բայց մերժւում ստանալով, վայր զցեցին նրան և պղծեցին բերանը: Նոյն դիւզում բռնաբարւած է մի կին իր ինն և երեք տարեկան երեխաների աչքի առջև: Ետոյ ստիպել են նրան համբուրել իրենց՝ կողաների սեռական անդամները... Սօս դիւզում բռնաբարւած է մի 12 տարեկան հիւանդ աղջիկ իր ձերուճի պատի աչքի առջև, որին այնքան ձեծել են, որ ստամբոսի մէջ ներքին արիւնհոտութիւն է առաջացել: Վրսում մի փոքրիկ աղջկայ մօտ փարակման նշաններ են երևում: Այն, ինչ որ կողաները չեն կարողացել հեռանելու տանել, սննչացրել են. կողպատած իրերը բարձել են ձիերին և, տանելով ուռու դաղթանները Վիօրէլեֆիա դիւզը, մասամբ վաճառել: Չարգալ գիւղում կողանի որով վիրաւորւած է քահանան, իսկ միւս քահանայից լսել են հաղորդութեան սիկհը: Այս մերձմահ ձեծւածներ, անբուժելի հաշմանդամներ, վաղաժամ ծննդաբերութիւններ և վիժման դէպքեր լեւներում կանոյք դարձել են հիստերիկ: Սարսափը այնքան ուժեղ է, որ յանձնաժողովը գիւղերին մօտենալիս կանայք, թէև

նախազգուշացւած էին, այնուամենայնիւ փախում էին լեւներն ու անտառները: Ազգաները կատարելագէտ ամայնացրել են յիշեալ դիւզերը զինուորական և վարչական իշխանութիւնների աչքի առջև: Զօրամար դարձել է գնդապետ Ալեքսի, Բիւրիլին և Հաջիել սպաների, գաւառապետ Ֆրէյլիսի, հաշտարար միջնորդ Երմուլայելի, պրիտով Ֆիտի Զայերելիս և եղել կողաներին, շատ աների վրայ ինքն է նախած անել և այրել: Այդ բռնութիւնները հասցրել են հայերին կատարեալ յուսահատութեան. մանուսնդ որ նրանց կողմից առիթ չի եղել և զբքերի դալու լուրջ նրանք ընդունել են բախտութեամբ, կարծելով, որ նրանց միտքն իտաղ է: Ամեն տեղ հայերը պատրաստել էին ճաշ, բնակարան և ձիերի համար ուտելիք: Հասարակութիւնը դուրս էր գալիս աղ ու հացով, իսկ հաղեւորականութիւնը խառնու աւետարանով, բայց ամեն տեղ հայերին ընդունել են կապիտալիստով, անպատու և կողպատել են: Իշխանաւորները հրաժարւում էին հայերի ճաշից. նրանք ճաշեցին Մէլիք-Ալլանով բեդի մօտ, որ յայտնի է Մինքեղի կուտարածի օրերից: Զօրախումբը թուրքերին չէր նկատուում: Բուրք սուժած դիւզերից մի քանի հազար սուգանք է վերցրած և զենքը դրւած: Ազգաբնակչութիւնը պատրաստ էր կատարել նրանց պահանջները, բայց և այնպէս զերծ չը մնայ չարք ու թալանից, որի հոգին համարւում է զլլտապետուէր Երմուլայել: Արմատանների ստեղծել, Երմուլայելը Մուսայէլեանի սուճը օգն է ջնդեցրել Մէլիք-Ասլանովի անից բերած վառօղով: Միայն մեղաւորներին խնտ պատժելը կարող է հանգստացնել վրդովւած և խորպպե անպատուած ազգաբնակչութիւնը: Հայ դիւզերի դրութիւնն անտանելի է ևս առաւել այն պատճառով, որ ինչպէս աշնանը, այնպէս էլ այժմ, Արարկայի ազգաբնակչութիւնը գրկւած լինելով պաշտպանութիւնից, հարաւորութիւն չունի կատարելու դաշտային աշխատանքները: Հայերը պաշտպանութիւն են խնդրել զենեւորահանգապետ Ալի-տանից, բայց խնդրը չէ յարգուել: Ազգաբնակչութեանը սով է սպառնում:

Շուշի, ապրիլ 9

Ապրիլի 7-ին Երմուլայելն ու Հաջիելը երկու հարիւր կողաներով և արտելիքիայով մասն Գուճեյ դիւզը պատճառաբանելով իրենց արշաւանքը երկու թուրքերի իբր ի է վիրաւորելը հայերից: Գիւղը մանկիս յարձակեցին հովիւների վրայ, որնք սարսափահար դիմեցին փախուստի: Սրանց փախուստից օգուտելով թուրքերը քշեցին 12 դրուս տուտը: Զօրախումբը կանգ առաւ դիւզի ստորին մասում: Այնպէս, երեխաները աղաղակով սարսափահար փախւում էին լեւներն ու անտառները՝ տանելով իրենց հետ ինչ հնարաւոր էր: Զօրախումբը մտնելով գիւղ պահանջեց տալ այն անձերին, որնք սպանել են թուրքերին: Ժողովուրդը չէր կարող կատարել պահանջը՝ չունենալով դէպքի մասին և ոչ մի լուր: Զրախումբը սկսեց ուժեղանալ դիւզը, արձակելով 11-12 անգամ թնդանոթ: Միտուց Միքոս Սարգսեանի երկյարկանի սուճը, որը յետոյ այրեցին: Ատարեւով այս ամենս, զօրախումբը ուղեւորեց Գուճեյ-Չերգալս: Այստեղ կանչեց գիւղի քահանան, որի վրայ բռնութիւն դարձելով ստիպամբ վերցրին ստորագրութիւն թէ—իրենց առաջի գալտեան միջոցին բռնաբարման ոչ մի փաստ չէ տեղի ունեցել զօրքի կողմից:

Շուշի, 11 ապրիլի

Չը նայելով, որ Աէյդեմբաումի յանձնախումբը հաստատեց այն փաստերը, որնք վերաբերւում էին բռնութիւններին, հարկահաններին և թալաններին, այլ և այն, որ դրանց նախաձեռնողներն եղել են աղմինիտորատարներն ու սպաները, անպատիւ անելով իրենց օֆիցերական մունդիրը, վերջապէս չը նայելով, որ փոխարքան դէպքերի ճշմարտութիւնը տեղում ստուգելու համար կարգադրեց, որ պաշտօնից հեռացւած լինեն այդ պարտնեցող մինչև քննութեան վերջանալը, այնուամենայնիւ նրանք շարունակւում են իրենց ժողովրդին կորստի մասնով բռնաւոր դարձնելութիւնը:

Կ Ո Վ Կ Ա Ս Ե Ա Ն Խ Ա Բ Ր Ի Կ Ն Ե Ր

(Նորստուգութեան խմբակ)

ՊԵՏԵՐՈՊՈՒՐԳ, 7 մայիսի

Ողորմութիւն արեք, խղճացեք:

Աղերսանքի, մուրացկանութեան, սուգի ծանր խօսքեր, որոնք վշտաբեր մրմունջով հնչում են այն բոլոր վայրերից, ուր հ ա տ ա կ ն ու կ օ զ ա կ ը, քաղաքականութեան անիծած ճակատագրով, ստիպւած են ապրել կողք կողքի, մինը տանջելու, միւսը տանջելու պաշտօնով...

Ողորմութիւն արեք, խղճացեք—ահա օրւայ երգը, որ լալկան ձայնանիշներով գեղգեղում են ժողովրդի ցաւերով մորմորողները բոլոր քաղաքներում ու աւաններում, դրւած ցարերի երկգլխեան վիշապի—ափսոս է արժիւ բառը—օգոստափառ հովանու ներքոյ:

Լաց ու աղերսանք բոլոր կողմերից: Ահա Արաստանը—քաղցած ու սգաւոր: Ահա Արարանը—կրծքապատառ ու մերկ: Ահա Արարտեան դաշտը—սովատանջ և ահաբեկ: Ահա Ղարաբաղի կենտրոնը—կարօտ ցորենի՝ ստամոքսը կերակրելու և շորի՝ մերկութիւնը ծածկելու համար: Ահա Զանգեզուրը—հացի պատուը որկորում մնացած: Ահա Նախիջևանը—աւերակների վրայ նստած, անհաց և անջուր: Ահա մեծ քաղաքները—լի... սարսափով և փախուստով: Ահա փոքր գիւղերը—անձար ու յուսահատ:

Անդրկովկաս է այդ «քանդակածի» անունը:

Գեղա՞նի երկիր, բանաստեղծական՝ իր սիրուն սար ու ձորերով, հմայիչ՝ բնութեան այնքա՞ն առատ պարգևներով, ընդունակ՝ լինելու հարուստ, բարեբեր, երջանիկ, կարող՝ կերակրելու իր որդիքը,—աթմանից հինգ անգամ աւելի—հաց տալու իր հրամայողին, դրացուն, եկւորների ամբողջ բանակներին,—որ, սակայն, դատապարտւած է ինքնակալ թաթով՝ աւերմունքի, սրածութեան, քաղցի ու մուրացկանութեան...

Մուրացկան է ամբողջ ժողովուրդը:

Գժբախտարան՝ ամբողջ հայրենիքը:

Եւ կովկասեան թերթերը—ա՛խ, որքա՞ն ծանր է նրանց ընթերցումը—լի են աղերսական ծանուցումներով, գրւած նպաստամատոցների կողմից, աղեխարջ կոչերով, ուղղած մի շրջանի գժբախտներից միւս շրջանի ազգակիցներին, օգնութեան և նպաստի անվերջ անթիւ հրաւերներով, յօգուտ գժբախտացածների, որ ամբողջ ժողովուրդն է, ի պաշտպանութիւն գժբախտարանի, որ համայն երկիրն է...

Ահա մի քանիսը այդ կոչերից:

«Թալանւած գիւղերը—ստում է նպատամատոյց մասնախումբը—հաց, շուր, դրամ են խնդրում: Բազմութիւ շինական հասարակութիւններ եղ և գութան չունին, որ վար ու ջրանք անեն ու ստաջիկայ ամիսներին սովամահ լինելու վիճակից ազատ մնան: Կառավարութիւնը շարունակում է հարկերը պահանջել գիւղերի վրայ դրւած տուգանքները հարկւր հաղորդների և հասնում, աշխատանքը դադար է, երթեւեկութիւն չը կայ, առևտուրը կանգ է առել... Այդ ահագին կարեքներին լիութիւն տալու համար պէտք է հասարակաց լայն աշակցութիւն, բարեգործական մեծ գահաբերութիւն: Օգնութեան եկեք. մեծ է կարիքը»:

«Արդէն երեք ամիս է,—գոչում է Թիֆլիսում կազմւած վրացիական յանձնաժողովը—որ Արաստանը հե-

ծծում է ստակալի աղետների ճիրանների մէջ, Գեղքի առաջ բազմութիւ ծաղկած գիւղեր, աւաններ և քաղաքներ վերածւել են ախար աւերակների: Եւ այդ աւերակների մէջ կան հազարաւոր մարդիկ, որոնցից խլած է ամեն բան — մերձաւորների կեանքը, բարեկեցութիւնը և ծանր աշխատութեամբ ձեռք բերւած տնտեսութիւնը: Աղաւաղութեամբ կանխ նման կանգնած է թշուառացած երկրի վրայ մի նոր ստակալի թշնամի—սովը, սրը արդէն սկսւել է մի քանի ակտիւութիւ: Այ մի բան, բացի արագաբար և եւանդով կազմակերպւած հասարակական օգնութիւնից, անկարող է վերել կործանւած ժողովուրդը: Մնալ այլ ևս սառն և անտարբեր դէպի նրա ճակատագիրը՝ անկարելի է: Պէտք է հաւաքել բոլոր ոյժերը և լայն կերպով բացած սրտով օգնութեան հասնել այդ ժողովուրդին: Ամեն մի կապէկ կը թեթեւայնէ թշուառների և խեղճերի աղէտը: Աւրեմն շտապեցէ՛ք ամենքդ, միայն թէ բարի դէպքմունքով, եղբայրաբար օգնելու սանջուղներին:

«Աերջին խոսքութիւնների պատճառով—այդպէս է սկսում իր հրաւերը Էջմիածնի նորակազմ յանձնախումբը—ուտեղիքի և անհրաժեշտ պիտոյքների սաստիկ թանգանալը, այլ և հայ-թուրքական բնահարաւմների ժամանակ եղած աւերածները խիտ ծանր հեռանքներ ունեցան, ի թիւս այլոց, և Նրեանի նահանգի շատ գիւղերի հայ ժողովրդի համար ցնաեռական նեղ վիճակը ոչ միայն շատ աղքատների սով է սպառնում, այլ և շատ ծնողներ զրկւած են իրանց զաւակների ուսման վճար հատուցանելու հնարաւորութիւնից և առաջիկայ ուսումնական տարւայ սկզբին շատ երեխաներ ստիպւած պիտի լինեն հեռանալ դպրոցից: Այսպիսի հանգամանքներում բարեգործական ընկերութիւնների և մասնաւոր անձանց սովորական օգնութիւնը բաւական չէ. միանալով խոշոր գումար է հարկաւոր աղքատ ընտանիքներին օգնութիւն հասցնելու և չքուստ երեխաների ուսման վճարը հատուցանելու համար: Այս նպատակով աւանդաբար հայր Կաթողիկոսի օրհնութեամբ և Արմենի Գոթարբայի թոշակութեամբ, որոշւած է մայիսի 21-ին Էջմիածնի անտառում կազմել մի ժողովրդական զբոսանք և վիճակախաղ, և դրանից ստացւած գումարը դործ դնել հայ ժողովրդի յիշեալ կարիքների համար: Միանգամայն վստահ լինելով Ձեր գթասրտութեան և բարեգործական պատաստականութեան վրայ՝ զբոսանք կազմողները խնայողաբար խնդրում են ձեզ, որ չը կանաք օգնելու դրամով կամ վիճակախաղի համար իրեզններ ներդրելով, որի մասին ժամանակին հաշիւ կը տպագրուի պարբերական մամուլի մէջ»:

Եւ այդպէս շարունակ ու անվերջ...
Ունայն, ապարդիւն կոչեր, անոր՝ դարման անելու լայնաբերան վերքերին: Եւ այդ վէրքերն իսկ վերջ չունին: Հասարակաց բարեգործ աջը այսօր մի քանի կտոր շոր, մի քանի արծաթ կը տայ աւերւած, ծխացող գիւղին, քանի մի նպաստներ քարոքանդ գաւառակին, բայց դեռ երեկւայ արտասուքը չը ցամաքած, նոր արտասուք և նոր արիւն կը հոսի մի այլ գաւառի մէջ, անմեղ գիւղերի այլ շրջանում, ուրիշ քաղաքներում, ուր բնակչութիւնը իրեն կարծում է անվտանգ և հանգիստ, հեռու կողակային արշաւանից: Անցած փաստերը դրան ապացոյց: Բագրի արիւնոտ օրերին, երբ սարսափահար ժողովուրդը դէպի Թիֆլիս էր փախչում, կամ Նախիջևանի թալանի և հրդեհի ժամանակ, երբ ամենքը երանի էին տալիս բարձրագիւր Շուշու բնակիչներին, ո՞վ կարող էր երեւակայիլ որ արիւնն ու թշուառութիւնը յաղթանակօրէն գլուխ կը բարձրացնի և այդ վայրերում, ապահով և հանգիստ քաղաքների սրտի մէջ: Ո՞վ կարող էր երեւակայիլ Թիֆլիսի

փողոցներում Բորչալուի մահմեդական խուժանին հանդիպել, և կամ Գանձակի մէջ ոստիկանութեան և բեկութեան շողկապած յարձակումը կրել: Կամ ում մարդ կ'անցնէր, թէ մի օր վրացուհիները քուժայիսի մէջ, և հայուհիները Արարանդայի շրջանում՝ կողակների դազանութեան կը յանձնէին, «յանուն օրէնքի և արդարութեան», ուսմբի բերան տալով և՛ տուն, և՛ եկեղեցի, և մարդիկ...

Աղերսանքին՝ մտրակ, լացին՝ ծիծաղ ասա լիբբ պատասխանը, որ բոլոր շարիքների ոճրագործ հեղինակը—ցարիզմը—տալիս է աջ ու ձախ, և՛ այնտեղ ուր ըմբոստներ կան, և այնտեղ, ուր միայն «հլու հպատակներ» են նստած, մի պատասխան, որ տրեց անցեալ տարի, տրուում է և այս տարի, կը տրուի և՛ յաջորդ տարին, քանի կանգուն է ոճրի հեղինակը՝ աղբիւրը բոլոր շարիքներին...

Delenda Carthago!

Կոպէկ-կոպէկ նէւերներ հաւաքեցէք, կազմեցէք հին շորերի կապոցներ՝ որքան հաւաս ունէք, կարկատան դրէք քարուքանդ աների պատերին, աղբրսանք թափեցէք լրագրական ամբիօնից, եկեղեցու սեղաններից, յօդաձններով, կոչերով, կոնդակներով, զարկեցէք ունեւորի և բախտաւորի բարեգործական զգացմունքներին—այդ բոլորը, այո, սփոփիչ է մերկ ու քաղցած զբէրակների համար, և մխիթարանք՝ դրանց ցաւերով մորմորեղներին. բայց դա տանջանքի վախճանը չէ, և ոչ էլ նոյնիսկ վախճանի սկիզբը...

Հեղեղը չէ, որ քանդեց մեր աները, և ոչ էլ պատահական հրդեհի զոհ են մեր քրտինքի, մեր աշխատանքի, մեր երկունքի պտուղները: Մեր ցանքերը կարկուտից չը փչացան: Մեր անբաւ դիակների պատճառը արկածը չէ, կամ վարակիչ ժանտախտը: Այդ աւերիչ հեղեղը, այդ լսփող հրդեհը, այդ մահաբեր ժանտախտը մի անուն ունի—ցարիզմը:

Մեր միակ ապահովագրութիւնը նրա անկման մէջն է: Քանի կանգուն է բունապետութիւնը՝ ապահով չէ ոչ մի անկիւն—ո՛չ տունը, ո՛չ դպրոցը, ո՛չ պատիւը, ո՛չ խօսքը, ո՛չ իսկ կեանքը: Կը քանդի, կը կը կամենայ. կը ների, երբ կ'ուզենայ: Տեղը եկած ժամանակ բնիչ կ'ուզարկէ, տեղը եկած ժամանակ կօզակ: Մի օր ազատութիւն մամուլի, միւս օր խափանում: Մի ծայրում պարլամենտ, միւս ծայրում՝ կոտորած: Յարիզմի պատկերն է այդ:

Delenda Zarismus!

այս պիտի լինի մեր կօչը, ուղղած ըմբոստութեան վիճարներին, մեր միակ հրաւերն ու քարոզը աւերակների վայրերում, մեր հաւատոյ հանգանակը, գրեած մարտական դիօշակի վրայ:

Է. ԱՆՆՈՒՆԻ

ՅՆՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԸ

ՔՐԻՍՏՈՍԿԵՆ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

11

Գառնանք սօցիալիստ-յեղափոխականների ծրագրին, տեսնենք դէպի ո՛ւր են ուղղած նրանց մտակայ ջանքերը, ի՞նչ են մտադիր նրանք պաշտպանել և խել կառավարութիւնից՝ իրենց կուռով, որպի՛սի բարիքներ

են խոստանում Թուսաստանի համայն բնակչութեան, վերջնական նպատակի—սօցիալիզմի իրագործման ճանապարհին:

Թուսաստանի բնակիչը—ինչ ազգի, դասակարգի և անտեսական կացութեան էլ պատկանի նա, գրեւած է առայժմ քաղաքական և մարդկային ամենատարրական իրաւունքներից: Նա քաղաքացի չէ և ոչ էլ ազատ անձնաւորութիւն, այլ «հլու-հպատակ» և ստրուկ: Այս տեղից անհրաժեշտօրէն հետևում է, որ պէտք է ազատութիւն տալ Թուսաստանցուն, պէտք է ազատել նրան քաղաքական ճորտութիւնից և ճանաչել նրա մարդկային ու քաղաքական իրաւունքները: Այս տեսակէտից սօցիալիստ-յեղափոխականների պահանջները է ապէս ոչնչով չեն տարբերում ուրիշ պրօգրեսիվ կուսակցութիւնների պահանջներից: Ասում ենք՝ է ապէս, որովհետև սօցիալիստ-յեղափոխականները *de facto* ձևակերպում և պարզաբանում են մարդու և քաղաքացու «անկապտելի իրաւունքների» վսեմ սկզբունքը, աւելի որոշ աւելի ճիշտ և որ գլխաւորն է աւելի հետևողական կերպով, քան թէ օրինակ՝ հէնց «ժողովրդի ազատութեան» կուսակցութեան կողմնակիցները, այն է՝ սահմանադիր-աւսուցիչները: Եւ այլ կերպ չեն էլ կարող վարել այն մարդիկ, որոնք իրենց նպատակ են դարձրել՝ ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են «անձի բազմակողմանի և ներդրողական զարգացման համար»:

Մարդու իրաւունքները—Արեւաթաթախ տառերով են գրեած դրանք կուլտուրական ժողովուրդների պատմութեան էջերում: Եւ ո՞վ չի լսել թէ ինչու են կայանում այդ իրաւունքները: Մարդն ազատ է ամեն բանի մէջ հետևելու իր խղճի ազդեցութեան և թելագրութեան ազատ է տրտայայտելու ի լօւր բոլորի գրչով և խօսքով իր հայեացքներն ու դաւանանքները. ազատ է դաշնակցելու իր համանմանների հետ, այս կամ այն ընդհանուր նպատակների իրականացման համար ազատ է ընտրելու իր ճաշակին և կոչման համապատասխան պարագմունքներ. ազատ է անարգել և առանց հսկողութեան ապրել այնտեղ, ուր ինքն է ցանկանում—ասա այն տարրական իրաւունքները, կամ եթէ ուզում էք, ազատութիւնները, առանց որոնց անմիտ և անիմաստ է մարդ հասկացողութիւնը: Իյեցէք նրանից ազատ ինքնօրօման իրաւունքը և ձեր առաջ կը պատկերանայ ոչ թէ բանականութեամբ օժտւած, տենչանքներով թեւաւորւած «աստուծային կայծի» կրողը, այլ «վարտիկաւոր երկոտանիների» խղճով ներկայացուցիչը, այնքան տարածւած աշխարհի երեսին, ընդունակ միմիայն «կենդանիների ընտանիքում առաջին կենդանին կոչելու»:

Սակայն մարդու պատկերի հետ անխելի կերպով շողկապած ազատութիւնների իրականացման համար անհրաժեշտ են քաղաքական և անտեսական համապատասխան ձևեր: Չը կայ մարդու իրաւունք առանց քաղաքացու իրաւունքի: Միմիայն ազատ քաղաքական կազմակերպութեամբ, միմիայն իւրաքանչիւր քաղաքացու իրական և ոչ թէ ֆիկտիվ մասնակցութեամբ քաղաքական և հասարակական կեանքի մէջ միմիայն ինքնավարութեան սկզբունքի ազատ

և բազմակողմանի կիրառութեամբ է հնարաւոր պահանջները մարդու հանկուտելի իրաւունքները: Ժողովուրդը ինքը պէտք է որոշի իր քաղաքական կամքը, ազատութիւնը. ինքը պէտք է ղեկավարի իր վիճակը—և այն ժամանակ միայն նա կը լինի ոչ թէ պանոսի Գոս, ոչ թէ «հլու հը պատահներ» մի ծնկաչոք ամբոխ, այլ ազատ անձնաւորութիւններ ի մի ամբողջութիւն, միացած ընդհանուր շահերով և ձգտումներով, կապած համարաշխ գործունէութեամբ և փոխադարձ շահերի կապերով:

Սակայն սա գեռ քիչ է: Երկրիս վրայ չը կան, եթէ կարելի է այսպէս ասել, հանրամարդեր, այլ կան մարդիկ զանազան ցեղերի և ազգութիւնների, որոնց ներկայացուցիչները դրոշմած են որոշ ցեղական և ազգայնական յատկութիւնների կնիքով:

Այս կամ այն ազգութեան պատկանող մարդը բնականօրէն, ուրեմն և լիովին արդարացիօրէն, ձրգտում է արտայայտելու իր ոգին այնպիսի ձևերով, որոնք համապատասխան են նրա ազգային առանձնա-յատկութիւններին: Այս տեսակէտից նա նոյնպէս ազատ պէտք է լինի: Պատմական ճակատագրի կամքով նա ոչ միայն մարդ է, այլ և Փրանսիացի, ռուս, լեհ, հայ և վրացի կամ հնդկացի և որպէս գրանցից մէկն ու մէկին պատկանող նա պահանջում է ազգային ազատ ինքնորոշումն: Արդ, իրաւունք ունի արդեօք որեւէ մէկը, առանց բռնանալու նրա ոգու վրայ, առանց ձեռնամուխ լինելու նրա, որպէս մարդու, անկապտելի իրաւունքին, արգելել նրա ազգային ինքնուրոյնութեան ձգտումը, եթէ միայն այս դէպքում չեն վնասում ուրիշ ազգութիւնների նոյնքան օրինական ձգտումները: Այս հարցին երկու պատասխան չը կայ և չի էլ կարող լինել, քանի որ անհատական ինքնորոշման լիակատար իրաւունքը ինկատի ունի նոյնպէս և ազգային ինքնորոշման անպայման իրաւունքը:

Ընդ այսպիսի ընդհանուր տեսական սկզբունքների վերայ է հիմնւած սօցիալիստ-յեղափոխականների ծրագրի այն մասը, որը ռուս բնակչի քաղաքական և իրաւական կեանքին է վերաբերում և որը հակիրճ կերպով կարելի է ձևակերպել հետևեալ պահանջների մէջ:

- 1) Խղճի, խօսքի, մամուլի, ժողովների, միութիւնների, տեղափոխութեան և պարապմունքների ընտրութեան լիակատար ազատութիւն:
- 2) Ընտրութեան և բնակարանի անձեռնմխելիութիւն:
- 3) Ընդհանուր, հաւասար, ուղղակի և գաղտնի ընտրողական իրաւունք ամեն մի քաղաքացու համար, ոչ պակաս քսան տարեկանից, առանց խտրութեան սեռի և հասակի: Այսպիսի սկզբունքներ ի վերայ հիմնւած ռամկավար սահմանադրութիւն, նահանգական ու համայնական (թէ քաղաքային և թէ գիւղական) լայն ինքնավարութեամբ: Յարաբերական ներկայացուցիչ. ժողովրդական ուղղակի օրէնսդրութիւն, այսինքն քաղաքացիների բեֆերենդում և ուղղակի օրէնսդրական ինիցիատիվ անկախ, գուցէ և հակառակ-պարլամենտի անդամների ցանկութեան:
- 4) Իրաւունք՝ ընտրելու, փոխելու և դատի ենթար-

կելու պաշտօնական անձանց, ի բաց չառնելով պատգամաւորներին և դատաւորներին:

5) Ընտանիքի առանձին ազգութիւնների ազատ ինքնորոշման անպայման իրաւունքը և որքան հնարաւոր է՝ Ֆեդերատիվ հիմունքների վերայ գնել նրանց յարաբերութիւնները: Իրաւունք տալ ամեն մի ազգութեան իր թիւն յարաբերական մասն ունենալ բուլղէի մէջ, նախասահմանած կուլտուրական-կրթական գործի համար: Մայրենի լեզուի ներմուծումն տեղական, հասարակական և պետական բոլոր հիմնարկութիւններում:

6) Ընդհանուր պարտադիր կրթութիւն պետութեան հաշուով:

7) Կեղեցու անպայման բաժանումն պետութիւնից և կրօնի յայտարարումն իբրև ամեն մի անհատի մասնաւոր գործ:

8) Վերացնել մշտական զօրքը և նրան փոխարինել ժողովրդական միլիցիայով*:

Կատարելապէս կողմնակից ազատ անձի և պաշտպան ժողովրդական կամքի, սօցիալիստ-յեղափոխականները միաժամանակ երևան են գալիս և իբրև աշխատանքի կուսակցութիւն, այնքան, որքան վերջինս անհրաժեշտ տարրն է կալում անհատի նորմալ գոյութեան և աղբիւր՝ ժողովրդական բարեկեցութեան:

Ռուսաստանի ամբողջ տնտեսական կեանքը պահանջում է աշխատանքի շահագործմամբ, հիմնւած աշխատող մեծամասնութեան լիակատար հպատակութեան վրայ հանդէպ արտոնաւորւած փոքրամասնութեան: Տնտեսական անապահովութիւնը, անտանելի և ուժասպառող աշխատանքի հետ միասին, մարդկային ամենաարդական պահանջներին բաւարարութիւն տալու անկարելիութիւնը, աւօրեայ հակաուղղապահական կենցաղը, որը յաճախակի հասցնում է հիւանդութեան և վաղաժամ զառամութեան և նոյնիսկ մահուան, մտաւոր ընդունակութիւններ զարգացնելու և հոգեկան պահանջներին բաւարարութիւն տալու համար անհրաժեշտ ազատ ժամանակի բացակայութիւնը — ահա սովորական վիճակը այն մարդկանց, որոնք կարեկից և քաղցից ստիպւած՝ շաղկապւած են աշխատանքին: Կարիք չը կայ ասելու, որ միմիայն սօցիալիստական համայնքի մէջ կիրառութեամբ աշխատաւոր մասսաների ազատութիւնը տնտեսական ձորտութիւնից:

Բայց նոյնիսկ այժմ, բուրժուական—կապիտալիստական կազմի սահմաններում էլ կարելի է մտնել մի շարք օրէնսդրական միջոցներ, որոնց նպատակը կը լինի պաշտպանել քաղաքային պրօլետարիատի և աշխատաւոր գիւղացիութեան հոգեկան և ֆիզիքական ուժերը, և այդպիսով զօրացնել նրանց ընդունակութիւնները՝ կուելու յօգուտ սօցիալիզմի: Առանց սոյնսանման բարեփոխութիւնների՝ «մարդու և քաղաքացու իրաւունքների յայտարարումը» ինքն ըստ ինքեան շօշափելի կերպով չի թիւեացնի աշխատող մասսաների դրութիւնը, այլ գուցէ և երևան գայ իբրև դառն հեղինակութիւն նրանց հասցէին—իրաւունք «ազատօրէն» հաշմանդամ լինելու թէ ֆիզիքապէս և թէ հոգեպէս, իրաւունք

* Այս բոլոր պահանջները մենք վերցրել ենք սօցիալ-յեղափոխականների համաժողովում վաւերացրած ծրագրից:

«աղատօրէն» զօհեալու կենսական բոլոր ուժերը յօգուտ կապիտալի և իշխանութեան, իրաւունքը «աղատօրէն» մեռնելու... և Աստուած գիտէ թէ ուրիշ էլ ինչ բախտաւորութիւններ...

Ահա թէ ինչու սօցիալիստ-յեղափոխականների կուսակցութիւնը ոչ մի կերպ չը նսեմացնելով քաղաքական ազատութեան վայելքները, պնդում է սօցիալական ընդհանրացման անհրաժեշտութեան վրայ, որոնց իրականացումը բանւոր դասակարգը հնարաւորութիւն կունենայ օգտւել այն բոլոր բարեքներին, որոնք կապած են «մարդու և քաղաքացու իրաւունքների յայտարարման հետ»:

Այս հասարակական բարենորոգումները պէտք է ընդգրկեն Ռուսաստանի հասարակական-անտեսական կեանքի բոլոր խաւերը: Այս օրինակ սօցիալական բարենորոգումների տարրական անհրաժեշտութեան հետ միասին՝ Սօցիալիստ-Յեղափոխականները ունեն մի շարք ծրագրական պահանջներ ևս, որոնք վերաբերում են բանւորական օրէնսդրութեան, ֆինանսական քաղաքականութեան և հողային յարաբերութիւնների կազմափոխութեան: Արդ՝ ինչ բարենորոգումների պէտք է ձեռնամուկ լինել յօգուտ քաղաքային պրօլետարիատի և աշխատաւոր գիւղացիութեան: Սօցիալիստ-Յեղափոխականները այս հարցին իբրև պատասխան՝ հետևեալ պահանջներն են դնում.

1) Բանւորական օրւայ կրճատում, համապատասխան բնական և գիտական առողջապահութեան:

2) Աշխատանքի վարձատրութեան նւազագոյն չափի որոշում, ինքնավար օրգանների և բանւորական պրօֆեսիոնալ միութիւնների համաձայնութեամբ:

3) Ապահովագրութիւն դժբախտութիւններից, ծերութիւնից և հիւանդութիւններից առաջացած անգործութեան դէմ, պետութեան և տէրերի հաշուով ապահովագրողների ինքնավար սկզբունքների վրայ:

4) Աշխատանքի օրէնսդրական ապահովում, արգիւնաբերութեան և առևտրի բոլոր ձիւղերում, համաձայն գիտական առողջապահական պահանջներին, գործարանական տեսչութեան հսկողութեան ներքոյ ընտրած բանւորների կողմից:

5) Բանւորների պրօֆեսսեօնալ կազմակերպութիւններ և պրօբրետիվ կերպով զարգացող նրանց մասնակցութիւնը՝ աշխատանքի ներքին կանոնաւորման գործում, արդիւնաբերական հիմնարկութիւնների մէջ:

Աշխատաւոր մասսաները կրկնակի ճիրանների տակ են գտնուում — նրանց ճնշում են երկու կողմից, նրանց շահագործում է և՛ կապիտալը, և՛ «իշխանութիւնը»: Դրանից բխում է այն բնական ձգտումը, որ աշխատանքի ներկայացուցչին պէտք է պաշտպանել թէ բարեքներ (բուրժուազիայի) ընչաքաղց միտումներից և թէ բուրժուազիայի գիշարախ սպաստակութիւններից: Եւ վերջինս հնարաւոր է միմիայն կառավարութեան ֆինանսական քաղաքականութեան արմատական բարենորոգմամբ:

Հարկերի և դրա հետ կապած պետական եկամտի ամբողջ լուծը ծանրանում է սղգաբնակութեան նոյն անապահով դասակարգի — աշխատաւորների վերայ: Այդ է պէտք է տեղի ունենայ, բացականում է սօցիալիստականների ծրագրերը և մի շարք միջոցներ է ցոյց տալիս կործանելու այդ լուծը: Արդիսի միջոցներ են

գրանք: Նրանք հանրաժանօթ են. — ոչնչացումն անուղղակի հարկերի, բայաուութեամբ պճնանքի առարկաների հարկերից. ոչնչացումն առհասարակ այն բոլոր հարկերի, որոնք աշխատանքի վերայ են ծանրանում: ոչնչացումն հովանաւորական մարքսի. ներմուծումն ժառանգային և եկամտային պրօբրետիվ աուրքերի, ազատելով այն մանր եկամուտները, որոնք օրէնքով որոշուած նօրմայից ցածր են:

Այժմ մենք գալիս ենք սօցիալ-յեղափոխականների պահանջների ամենաբնորոշ կէտին, — ա գ ր ա յ ի ն ծրագրին, որը նրանք պաշտպանում են այնքան տուկուն և խելամիտ կերպով շնայած այն կատարի յարձակումներին, որոնք տեղի ունեն երկու դիրքերից — ուղղափառ Գարկիստների և այսպէս կոչւած «րեւելքաղաքականութեան» գիտուն ներկայացուցիչներին, այն է սահմանադիր-աւակաւարների կողմից: Կանգ առնելով իր ագրարային ծրագրի զարգացման ընդհանուր հիմունքների վերայ, սօցիալիստ-յեղափոխականների կուսակցութիւնը յայտարարում է, որ «հողային վերակազմութիւններին վերաբերեալ հարցերում ինքը կյենելի, յանուն սօցիալիզմի և բուրժուասեփականատիրական սկզբունքների դէմ մղած կռւի, ու ու ս գ ի լ զ ա ց ու համայնական և աշխատաւորական հայեացքների, նրանց մէջ տարածւած այն համոզմունքի վերայ, որ «հողը ոչ օրինել է, և որ նրանից օգտւելու իրաւունքը աշխատանքն է տալիս միայն» (ծրագրից): Այն դարաւոր, աւանդական լօղունգը՝ «հողը Աստծուն է, իսկ բարեքներից օգտւելը՝ աշխատաւորին» սօցիալիստ-յեղափոխականները փոխեցին հետևեալ պահանջով՝ «հողերի համայնացում» — մի տերմին, թէև բազմաթիւ կեղծ բացատրութիւններ յարուցանող բայց իր էութեամբ կատարելագոյն որոշ:

Այդ արտայայտութիւնը այսպէս պէտք է հասկանալ: Առանձին անհատների կամ խմբակների մասնաւոր սեփականութեան իրաւունքը ոչնչացոււմ է. հողը դառնում է համաժողովրդական սեփականութիւն՝ պարտադիր, օրէնսդրական որոշ կարգով սահմանուած եղանակով, ա ու ն ց յ ե տ գ ն մ ա ն:

«Ոչ օրինել» չը լինելով հողը դրոււմ է կենտրօնական կամ տեղական ժողովրդական ինքնավար օրգանների, այսինքն, անդասակարգ գիւղական և բաղաքային համայնքների խնամատարութեան տակ: Արդէս ամբողջ ժողովրդին պատկանող ընդհանուր սեփականութիւն, հողը դուրս է գցոււմ ապրանքային շրջանաւարտութիւնից, այսինքն արգելոււմ է գնել կամ ծախել, կապալով տալ կամ վերցնել. նրանից կարելի է միմիայն օգտւել և այս դէպքում՝ իւրաքանչիւրը այնպիսի բաժին է վերցնում, որ կարողանայ մշակել լինի դա սեփական ջանքերով կամ ընկերակցութեամբ: Այսպիսով հողի ունակութիւնների շահագործման իրաւունքը գնւում է նրա վրայ գործ դրուած անձնական և համայնական աշխատանքով: Այլ իրաւունք հողի վերաբերմամբ, սօցիալիստականների կարծիքով, չէ կարող լինել և չը պիտի լինի:

Եւ այսպէս սօցիալիստ-յեղափոխականների ուղղական դրօշը զարգարւում է երեք համահասարակ գեցիկ լօղունգով՝ ժողովրդական ազատութիւն, աշխատանք և ազատութիւն, հող

և ազատութիւնն Գրանց համար էին մարտում գեկաբերիտները, դրանցով էր ուղեւորում Գերցերը իր համախոհներով, յանուն նրանց էին կուռում Ռուսաստանի լաւագոյն մտածողները—Չերնիշեվսկի, Լաւրով, Միխայլովսկի: Այդ գաղափարների ազդեցութեան տակ զարգացաւ գեմելօլցիները և նարոզօլցիները հերոսական ոգրերգութեամբ լի էպոպէան: Եւ ահա նոյն դրօշն է, որ բարձր ծածանում է սօցիալիստ-յեղափոխականների, թէև երիտասարդ, բայց ուժեղ մարտիկների վերայ—ուժեղ Ռուսաստանի յեղափոխական անցեալի հետ ունեցած գաղափարական կապերով, ուժեղ ժողովրդական լայն մասսաների համակրանքով, ուղղական եռանդով, ինքնազոհութեան անսպառ պահեստով:

Սրանով վերջացնենք. աւելացնենք միայն, որ սօցիալիստ-յեղափոխականների կուռի եղանակների մասին մենք առիթ կունենանք խօսելու, երբ կանգ կ'առնենք քաղաքական այլ կուսակցութիւնների տակտիկայի վրայ:

Վ. ԱՐԱՐԱՍՍԻԿ

ՍՕՑԻԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԲՈՒՈՐ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱԻՈՐՆԵՐԻՆ

Մեզ ստացանք Երևանի «Միջպլպլիս սօցիալիստական բիւրօ», ն.ն.ե.ե.ա. կողմ «Իրօսակի» էջերում սպազեկու համար:

Միջպլպլիս սօցիալիզմը ընտրել է մայիսի մէկը, կազմակերպելու համար տարեկան ցոյց՝ բոլոր այն երկրներում, ուր պրօլետարը հասել է իր դասակարգային շահերի գիտակցութեան—մի ցոյց, որի պարզ և ազդու ձևը գործադուլն է:

Այդ ցոյցը մի պարբերական ազգարարութիւն է ուղղած կապիտալիզմին. դրանով աշխատաւոր դասը երևան է հանում իր անհատների կամքը՝ հետամտելու իր ամբողջական ազատագրման, թոյլ չը տալով, որ իր ուշքը ջլատեն և գրաւեն դէպի այլ կողմ՝ զանազան արևնահեղ պատերազմներով:

Այս շարժման միութիւնն է—և դրա յաղթանակը հնարաւոր կը լինի միմիայն բոլոր երկրների պրօլետարների մերձեցմամբ—որ տալիս է բանւոր դասակարգին ոյժ ու ընդունակութիւն՝ առաջ մղելու համաշխարհային ազատութեան և խղաղութեան գործը:

Բոլոր երկրների աշխատաւորները համոզւած են, որ իրենց ազատագրման էական պայմաններից մէկը, աշխատանքի ժամանակամիջոցի կրճատումը և 8 ժամեայ աշխատանքի հաստատումն է, սէնդիկային և քաղաքական պայքարի միջոցով:

Այս հիմնական բարեփոխութիւնը իրագործելու համար՝ նրանք իրաւունք ունին հաշի առնելու ո՛չ թէ միայն իրենց սեփական ջանքերը, այլ և կապիտալիզմի համաշխարհային տարածման յեղափոխական հետևանքները:

Հսկայական արդիւնագործութեան արաբւթմաց աճումը աւելի և աւելի կարևոր և հնարաւոր է դարձնում աշխատանքի ժամերի այդ սահմանափակումը՝ միախմբելով բանւորներին, լարելով նրանց աշխատանքը, միացնելով նոյնիսկ արդիւնաբերութեան պայմանները:

Հետզհետէ ընդունում են, որ 8 ժամեայ օրը անհրաժեշտ է վերանորոգելու աշխատաւորի սպառած ուժերը, դադարեցնելու սերունդի այլասեւումը, միջոց տալով բանւորական մասնանրին՝ մասնակցելու մարդկութեան բարոյական և մտաւոր կեանքին:

Եւ հակառակ այն ետական դիմագրութեան, որ դեռ ևս ցոյց է տալիս կապիտալիզմը՝ շահագործողների այս մասնական ազատագրման գործում—մի հանդամանք՝ որ ինքն ըստ ինքեան նախապատրաստող պայման է նրանց կատարեալ ազատագրման համար—սօցիալիզմը շարունակում է բոլոր երկրներում կազմակերպել իր բանակները միշտ աւելի ստւար և միշտ աւելի մարտական:

Ռուսաստանում պրօլետարը հանդէս է դալիս իբրև մի վճռական գործծն և գերագոյն յոյս յեղափոխութեան համար: Աւստրիայում, Հունգարիայում, Գերմանիայում, շատ տեղերում ընդհանուր ձայնաւութիւնը հասել է իր յաղթանակի նախօրէքին: Ֆրանսիայում միաձոյլ սօցիալիզմը վաստակում է նոր կորով՝ իր մարտիկների եղբայրական միաձեցման մէջ: Միացեալնահանգների կազմակերպութիւնները պատրաստուած են միանալու: Մեծ-Բրիտանիայի «Աշխատաւորների կուսակցութիւնը» ընդգրկում է սօցիալիզմը:

Ամենուրեք կառավարող հին ուժերը թաւաժում են: Ամենուրեք աշխատաւորները միանում են նրանց դէմ, որոնք տիրապետում և շահագործում են իրենց: Ամենուրեք բանւոր դասակարգերը ըմբռնում են, որ հարկաւոր է միջպլպլիս համերաշխութիւնից անցնել դէպի գործ, բոլոր օգտակար ծրագրերի համար, բոլոր միջոցներով, նպատակ ունենալով հաստատելու խղաղութիւն բոլոր ազգերի մէջ և խափանելու կապիտալիստ կառավարութիւնների պատերազմաեւէջ գաւերը: 1906-ի մայիսի 1-ը նշանակ է մի փառաւոր տարւայ, բեղուն իր հետևանքներով և էլ աւելի բեղուն այն յոյսերով, որ նա ներշնչում է:

Մասնակցելով պատրաստուող ցոյցերին՝ աշխատաւորները կ'ընդգծեն իրենց վճռական կամքը իրականացնելու այդ յոյսերը:

- Գործադուլ արէք մայիսի 1-ին.
- Ցոյց կազմակերպեցէք մայիսի 1-ին.
- Յարգանք աշխատանքին:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍՕՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԲԻՒՐՕ

Ապասելիքները խաբուսիկ չէին: Ներկայ տարւայ մայիսի 1-ը՝ աւելի բան երբ և իցէ՝ ցնցեց կապիտալիստական աշխարհը, և այդ իր վճռական պահանջներով, իր կարգաւորած ցոյցերով, իր ցոյցերի մարտական բնաւորութեամբ: Այս մի ժամեայ, երբ եւրոպական գլխաւոր կենտրոններում դրամատէր՝ դասակարգը և ամբողջ քաղքենին՝ իրեն զգաց դէմ առ դէմ մի բանակի, որ սպառնում էր յարձակումն գործել, և որի առջև նա փախուստ տւեց: Պարիզեան «գաղթը» մէկն է դրա նախանշաններից:

Աշխատաւորների բանակը՝ երբ էլ աննշան և նոյն իսկ «արհամարիւի», այսօր դարձել է ահաւոր, սպառնական և զօրաւոր: Իսկ վաղը: Արդարութեան և գիտութեան պահանջն է, որ նա լինի վաղուան

Եւ ահա բերում են դրանք, ծեր, երիտասարդ, աղքատ ու հարուստ և դիզում իրար վրայ բանտի խողովներում:

Հալածանքի այդ անսովոր միջոցին բանտերի դռները փակ էին և երբեք չէին բացում: Աղբը, կեղտն ու մարդիկ իրար էին խառնում: Այդ քաղցրեղ չէր համարձակում, ձայն հասնողը զանախոսում էր մինչև մահացած դուրսը. մարդիկ դժբախտութեամբ էին շնչում ապականած օդը և քաղցից կիսամեռ իրար վրայ թափում: Իսկ դրա անմիջական հետևանք՝ հիւանդությունը կատարում էր իր կատաղի հունձը: Տիֆը ահալեղի չափեր առաւ: Մեռնողները մնում էին կենդանիների հետ խառն, մուսցւած, այլանգակած: Չէի համար երբեմն դալիս էր կառավարական բժիշկը և և դռան ծակից դիտում ներսը, և առանց ներս մտնելու՝ հիւանդներին դեղ գրում: Գեղ ընդունողները ի գործնառն ամենքի 24 ժամայ ընթացքում մեռնում էին: Կա անբերական շաքարի ուժիր էր... դիտաւորեալ թունաւորում... Այդ ձևի մեռնողները լինում էին նրանք, որոնք ուժեղ էին և կարող՝ դիմադրել այդ անսանձի կեանքին: Գաղանքը հասկացեց, բայց ոչ ոք չէր համարձակում. ձայն հաներ: Սարսափը տիրել էր ամենքին. նոր հիւանդները վերցնում էին բժշկի նշանակած դեղը և դադանի սնչաչայնում: Բժիշկը նորից այցելում էր և զարմացած սենսում, որ երեկույ հիւանդը դեռ կենդանի է:

- Գեղը ընդունեցի՞ր, գեւաւոր:
- Այո՛, էֆէնդըմ, պատասխանում էր հիւանդը դողդոջալով:
- Բայց... կմկմում էր բժիշկը և այլայլւած այդ անսովորութիւնից՝ շարժում իր գլուխը ու հաղարապետի տկանջին շնչում խորհրդաւոր կերպով...

Հիւանդութիւնից ու բժշկի տւած թոյնից մեռնում էին ահագին թւով հայեր: Ամբողջ թիւրքիայում կատարմանի միջոցին ձերբակալւած հայերի թիւը համարում էր մօտ 25000-ի: Մի ամիս վերջը միայն դրա կէսն էր մնում կենդանի, այն էլ կիսամեռ. վիճակի մէջ... Եւ երբ արդէն «հունձը» կատարւած էր, կառավարութիւնը յարմար դատեց վերջ տալ բանտային սարսափի երկրորդ Փաղին—օպիտակ տերրորին: Բանտերի դռներն սկսեցին բացուել. սարսափը անցաւ Բայց հայերը վախում էին դուրս գալ բակը. այնտեղ վատում էին թիւրք ոճրագործները և ասամներ կրծտացնում խային գեաւուրներին՝ հասցէին:

Հայերը թւով թիւրքերից շատ էին, ճիշտ է, բայց սարսափը այնքան մեծ էր, որ ստացած զրկանքին պատասխանելու միտքն անգամ յանդուգն էր համարում: Հայ կալանաւորները շատ աւելի գոհ էին լինէին, եթէ իրենց սենեակների դռները գոյ մնային Բայց դրա հակառակ, թիւրքերը իրենք էին ուժով ներս խափում հայերի սենեակը և շարշարելով՝ դարձի, կերակուրի և հագուստի հազար ու մի խոտանման տունում Չունենալ, աղքատ հայ կալանաւոր, որ սչինչ չէր կարող տալ ամենաբնայ ծեծի ու սոնջանքի էր ենթարկւում թիւրք բանտարկեալների կողմից: Բողբները անլսելի էին մնում: Եւ ում բողբէին, երբ պաշտօնեաներն էին յաճախ կազմակերպում այդ ոճիրները:

Այդ բաւական չէ, ունեւոր հային որեւէ սրիկայ թիւրք իր հովանաւորութեան տակ է տանում և իր սենեակը տանում: Գա նրա կիթանի կոլն է. ամեն ինչ նրանից է ստանում: Տարիներով տար կերակուրի երես չը տեսնող «փիւս» ու «գոլմա» է ստանում. և խեղճ կալանաւորը բերել է տալիս ամեն ինչ հազար ու մի զրկանքներով, սրպկողի կարողանայ պաշտպանել միւս սրիկաների պառնակահան հալածանքներին. և զօրւաւոր հովանաւորի «խաթեր» համար միւսները հային դեռ անուշ չեն կանչում, այլ չսք պ ա ջ ի: Եւ «չորպալին» հովանաւորողի միջնորդութեամբ կարող է տեսնել ընտանիքի կողմից եկած այցելուին, նրա միջնորդութեամբ կարող է իր առևտրական կիստ պառն հաշիւները կարգադրել իհարկէ որջ տակա նրան բախշիլ՝ տալով իսկ «հովանաւոր» թէ բանտում և թէ՛ բանտից դուրս գալուց յետոյ՝ ամեն տեղ հայերի մօտ պարծենում է իր հայախորթութեամբ և շահագործում այդ հանդամանքը ուղած. չափով... Անցնենք քննութեան:

Անբերականցեղի է աղբած երկիւղը: Ահա, օրինակ, Մալթիայի բանտը: Մուլթ խույրերում առանձնացրել են քաղաքի աչքի բնիկայ հայերից 5 հազի շոկ-շոկ նրանց վրայ հաղուստ չը կայ, մի շապիկ և մի վարտիկ միայն: Սրաւոր քաղաքը խոր քնի մէջ է. բանտում իսկ ուր տղանին ու աղալաղի անպակաս է, այդ ժամին կատարեալ բուսութիւն է տիրում: Մտալիկ խուցերից կրբեմն լուում են խուլ հառաչանքի ձայներ, ծանր սնչոյց ու խախուղ: Կալանաւորներից երկուսը ծեծի ու ջարդի տակ ուժաւորաւ դարձած՝ այլևս սաքի վրայ կանգնելու անկարող՝ ընկել են թայց ու ցեխտտ յատակի վրայ: Արտախիս ու շապիկը թրջւած և սաւած կպել են նրանց մարմինն՝ ջարդւած, արիւնով սևացած տեղերի ցաւը կրկնապատկելու համար. նրանք զստանցում են. դժւար է հասկանալ, թէ ինչ են խոտում: Միւս երեքը այս ձայներից սարսափած, իրենց հերթին են սպասում դողալով. ցորարը մինչև սակարներն է թափանցել, ստամները միմեանց են զարկում ու ստաւաւ տարածում խուց. մալթ խողովներում:

- Բացում է խուցերից մէկի դուռը:
- Գօկտեօր գէլըն, ձայն է տալիս զինուոր:
- Բժիշկ Ա... կրապլաւս դուրս է գալիս և բնիւնում զինուորի առաջ Բանտի բակից դուրս են հանում նրան և տանում փօրխտանան, ուր նստած են մուսովինը, հաղարապետը և կօմիսերը: Արեւը ստախիան և մի քանի ժանգարմներ սոքի վրայ սպասում են:
- Արի, խայն, անտանը ինչպէ՞ս կազմակերպեցիր զինւած խուցը և ուղարկեցիր Ձէյթուն՝ օգնութեան, ստում է կմկմերը:
- Ստաֆուրուլլահ (ք ու լիցի) էֆէնդըմ, ես այդպիսի դարձեր կատարող չեմ, ես վեհափառ ոււլթանի ստրուկն եմ:
- Ե, խնդիր, դեռ սու թանի անունն էլ ես առնում պղծւած բերանդ. պապանձելիք ու ճիշտ պատասխան տուր: Ասայ, սոքի ելու և մի ուժեղ սպասակ ի՞նչեցրեց բժշկի երեսին:
- Նրա աչքերի մէջ երևացին արցունքի կաթիլներ:
- Ին՞չ ես զարկ... Գեռ խուցը չը լրացած՝ սպասիր կրկնեց:
- Գեռ համարձակում է պատասխան տալ այս խնդիրը, պտայց կ մտալը և ուղեց կրկին զարկել:
- Մուսովինը դարձաւ հաղարապետին և կամայուկ նկատեց, որ իր ներկայութեան զարկել չը տայ: Աօմիսէրը հասկացաւ այդ և յետ քաշեց՝ կրկին առաջին հարցը ստաշարկելով:
- Էֆէնդըմ, այդ հարցին պատասխանեցի, կրկնեց կալանաւորը:

Տիրեց լուս թիւն: Մուսովինը զգաց, որ իր ներկայութիւնը խանգարում է քննութեան գործը: Աերկայու և բիրտուռ ականջին փախալով՝ — Չեղ անտեմ, առանց խօսք քաշելու՝ իր տեղը չը զրկեք՝ — դուրս գնայ և կաղքի սենեակը մտաւ:

— Չէ՞ս ուղում խոտտովանել, հա՛, դուստց կօմիսէրը: Տիւնայ քեզ ցոյց կը տամ, թէ ինչ է նշանակում այդքան յանդուգն խօսել— զափթիւներ, սրան դետին զարկէք: Չափթիւները մի ակնթարթում վայր դրեցին բժշկին և քացիների տակ առան: Սկսեց սովորական դարձած ամանջները: Բժիշկը, որչափ ոյ! ունէր, զպում էր իրան. նա ամաչում էր ձայն հանել... Ահա սոքի կանգնեց ինքը կօմիսէրը, իր ձեռքով շինիվիդը անցկայրեց խեղճի երկու բթամատերին և սկսեց պատասխար դարձնել: Զուր մի ծանր հասաչ դուրս լուում բժշկի բերանից, բայց նա իրեն նորից զպեց. ստամները իրար կցեց, որ չլինի լի է դուսայ: Աօմիսէրը սրբան ոյժ ունէր զարձրեց պառնասակը: Բիթամաների սուկունները սկսեցին ճթ ճթա, արիւնը սկսեց դուրս ցայտել... Բայց բժիշկը շարունակեց զպել իրեն... Աօմիսէրը կատաղեց և հրամայեց զափթիւներին կատարել վերջին պատուէրը: Չորսն էլ միանգամայն յարձակուեցան և սկսեցին այլևս կալանաւորի ամբարձրը... Սա արդէն անկարելի էր տանել: Բժիշկը արձակեց մի արնպիտի ակամայ կտուց, որ աւելի եղան բառաչի էր նման, քան մարդու խոչին Տանջանքի ուղն էր այդ... Բոլոր ինկվիլիտարները այդ ձայնից ետ քաշեցին. սերայի բակում քնած պահապաններն ու պաշտօ-

նեաները վազեցին, իմանալու թէ ու՞մ են տանջում: Միւս սենեակից դուրս եկաւ մուսափինը և իբրև դժգոհ՝

— Այս ի՞նչ է, ի՞նչու է գուռում այս մարդը:

— Գեաւուրները լաւ միջոց ունին արդարանալու, դիտմամբ առաջուց են գուռում-գոջում, որ պատժից ազատեն, վրայ բերեց կոմիտէրը:

Այդ ոչինչ, անիծածը խոստովանեց, որ ինքն է արել, աւելացրեց բինբաշին:

— Չէ, ես չեմ արել կիսաշունչ արտասանեց բժիշկը՝ խրատելուամբ մուսափինի ներկայութիւնից,

— Շատ մի խօսիր, վրայ բերեց մուսափինը, ես տկանջովս կեցի... Տարեք սրան, Տրամայեց նա:

Չորս գալիթիէներ գուռս հանեցին դժբախտին փոխախանայի դռնից, սաքերից բռնած քարերի ու ցեխերի միջով քաշ աւին տարան, նախկին կոյիկի դռնից ներս դարձրին: Գուռը գոցեց:

Մի ուրիշ պատկեր:

Գեղքը պատահում է Մարաշում: Բոլոր հայ բանտարկեալներին ասնջել, շարչարել, խոստովանեցրել են և ԼՅրել գալիթիէների ակոսներում, ձիերի աղբի մէջ, շերիք հասաւ Արմին Աւայումընան փաստաբանին. նա տալիս է «օրէնքի» թէլագրած պատասխանները: Նրանից չեն կարողանում խօջ դուրս քաշել: Սպառնալիք, ծեծ, որ կատարած է յատուկ ասնջող մահախով, օրերով սոված ի՞նչ են, անբուն պահել—բոլորը փորձում է: Յաւից ու յագնածուկից լսեղծն՝ այլևս շարժւել չէ կարողանում:

Վերջին անգամ նրան կանչում են և նորից պահանջում՝ յայտնել թէ ինչ ծրագիր էին կազմել հայերը, եթէ գեթունցիները Մարաշ թափւելու լինէին: Նա անյողդողդէ... Ահա դադանայ ծ հարարպետը մանչաց և հրամայեց վերջին միջոցին գիտել: Ինքը դուրս եկաւ: Չափթիէները ներս բերեցին պատրաստած «դազուլը» և բուրդ սպիտակ ներս անցկացրին դէպի հաստ աղիքը: Այլուսնուրը դաշարում է ինչպէս վիրաւոր օձ՝ շղարկուած իր սեփական արեան մէջ: Եւ ասնջող անմեղի դիմայ՝ պարս նեաները մեծ դարձութիւն են զգում. նրանք հրահրում են և հրճում՝ Մահմեդի հարած «սրամիս» տանջանքը դիտելով:

Փաղկազին ծառայելու տենչանքով բռնւած՝ ի՞նչ տանջանքներ ստեղ շեն աւել հայ քաղաքական բանտարկեալներին թիւրք պաշտօնեաները: Նրանց հրամանով քանիքանի բանտերում բռնաքարել են հասակաւոր տղամարդկանց՝ նրանցից խօջը քաշելու նպատակով: Եւ քանի՞քանի անգամ հայ բանտարկեալը, իր պատիւը փրկելու համար, ստիպած է եղել սուս խօսել, չեղած իրազեթիւններ պատմել գործի մէջ շունչեցած իր մանտակցութիւնը յայտնել, համակերպել ստորկանութեան նենգ, շարամիս ծրագիրներին և ստորագրել նախօրօք պատրաստած կեղծ ցուցմունքներին...

Եւ դա անւանում է քննութիւն...

Օրէնքով քաղաքական բանտարկեալները շատ աւելի ապստեթիւններ ու դիւրութիւններ պիտի ունենան, քան սովորական բանտարկեալները, սրովհետեւ նրանց պատիժը սրբան և ծոնը լինի, թէկուզ 101 տարւայ դատապարտւած, բոլորն էլ բերդարդել են համարում, մինչդեռ քրեական յանցարեւները՝ թիպարտ: Բերդարդելները պէտք է տարբերուել մաքուր տեղ ունենան, քան թիպարտները, և բաց սովորական թ ա յ ի ն ի յ, պիտի ստանան նախօրական 4 զուրուշ դրամ. բերդերում նրանք ազատ պիտի լինին բանտային կեանքից և պիտի ապրեն պարտապաշտ քաղաքի մէջ, իբրև աքտարկաններ, և պարտապէս ուղած գործով: Բայց այդ «օրէնքը» ոչ մի տեղ գործ չի դրւում. նրանք ոչ դրամ են ստանում և ոչ էլ բերդերում ազատ են բանտային կեանքից: Մինչդեռ ընդհակառակը շատ թիպարտ ուճարագործներ այդ իրաւունքն են վայելում, միանգամայն հակառակ օրէնքի տրամադրութեան:

Թիւրքական բանտերում եթէ հսկողութիւն կայ, այդ միայն քաղաքական բանտարկեալների համար է և այն՝ յատկապէս հայերի: Մինչդեռ սրիւն ուճարագործի մօտ եկող սպեւրին, համարեա առանց բացառութեան, ներս են ընդունւում, մի բան, որ «օրէնքով» արգելւած է, քաղաքական բանտարկեալներին սպեւրին, այլ և միայն ներս չեն թողնում, այլ և սովորական յանցաւոր հայերի սպեւրին սպեւրին արգելւած է նրանք բոլորովին մասնակցութիւն չունենալ: Այդ դարձութիւնը միւս կողմից, շատ է ստոր, որ կարողանայ հրապարակ քիչ շատ մաքուր ու բարոյական հակումներ ունեցող մարդկանց: Բարբի անկումը, կեղծիքը, ինտրիգը գրւելի է դարձնում այն հիմնարկում ինքն, որ ուղիչ միջոցի անւան տակ ներկայումս է մի անբարոյականաց և ըյո սշխարհից, սիրելիներից ու հայրենիքից ստրագիր վիճակը չէ, որ ծոնը է դալիս հաշտ ծական կարնաւորին, որքան այն միաբը, թէ ինքը ստիպւած է տեսնել և կրել այդ զազիր վիճակը և... Լուր:

ՄԱՐ

ԿԱԶՄ՝ԱԿՈՒՊԱԿԱՆ ԱԶԻ

ԳԱՇՆԱԿՅԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻՆ (Շրջաբերական)

Ը ն կ ե ր ն և ր .

Թաւրիզում մի քանի օր առաջ պատահած՝ խորին նողկանք ազդող՝ իրողութիւնը, կատարած յեղափոխական դիմումի ներքոյ թագնած քաշիքոզուկների ինչ որ խլամպակի կողմից, գալիս է մի անգամ էլ (օրինակ, մեր շրջափում, մասնաւորապէս Սալմաստում, վերջերս կատարած մի շարք ցաւալի ընդհարումների և նոյն խոլ սպանութեան դէպքեր) սպաւցուցանելու բարոյական և յեղափոխական մտանկութիւնը եմիւնքներին այն խմբակցութեան, որի միակ զբաղումն ու գործը եղել է միշտ եղբայրաստիպ կոլիւնների յարուցումն ու սրծարծելը:

Կենտրոնական Կոմիտէն սրանով յայտարարում է ի գլխով իր յաշնակցական ընկերները, թէ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որ երբէք տրամադիր չէ վատ դասեր առնելու ուրիշները, միշտ անխնայ է եղել դէպի յեղափոխական դրօշակը ամբողջ անհատները և առանց վարանումի դուրս է շարտել այդպիսիներին իր շարքերը: Դա մի հրամայական պահանջ է ամեն մի կազմակերպութեան համար, որ չի կամենում դէպի սնանկութիւն, դէպի ինքնասպանութիւն զլմնել:

Դաշնակցական ընկերները ընդհանրապէս և զիւնուրենիք մասնաւորապէս պէտք է ամեն կերպ խոյս տան աւրիւմիտներէ իրենց, անգամ ամենասուր պրօփօլագիստների հանդէպ, այլ և յեղափոխութեան հմայքը և հասարակութեան անդրուրութիւնը վտանգող ամեն տեսակ արարքներից: Վստահ պիտի լինել միաժամանակ, որ կազմակերպութիւնը գլխով հարկաւոր դէպքերում՝ պատշաճաւոր և իր կարողութեամբ մասնակցութիւն պատժել այդ օրինակ ժպիր գործնաւոր մասնակցութիւնը, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին, որոնք գալիս են գարթուցարի խիական հեղինակներին:

18 մարտ, 1906

Հ. Յ. Դ.

գրչԺՍԱՆԻ ԿԵՆՏ. ԿՕՄԻՏԷ

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Արեւմտեան Ռուսիոյ ստացած է՝

Ռուսաստան.—, ԴՐԱՄՎՎ Կոմիտէն 4000 ճր.

Գերմանիա.—Բերլինի հայ ուսանող. երկրորդ հասարակաց առ-
հաճի Կովկասի ինքնապաշտպանութեան համար՝ (1000 մարկ) 1227 ճր.:

Գումար 5227 ճրանկ.

Ոսկանապատի Կ. Կոմիտէն՝

ԿԱՐՄԻՐ-ՋՐԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ (1905 յունւար—մայիս) անսովն.
Կնուկու միջոցաւ 62 ռուբ. 50 կոպ. Տօնաւանից 20, Պ. Ուսից 100,
Յոյս 8, Երեւ. անճերից նւեր 9, Ռազմիկ 9, նւեր հայ զինուորներից 6.
10, նւեր Մելիքի Նիկողոսեանից 25, Ն՝Ն՝-ից 12. 50, Աւետիկից և.
հանգ. խնայմներու 128. 5, Երկրորդից 78, հետեւեալ խմբերից՝
Արուսեակ 12. 50, Արամ 17, Հրայր 30. 40, Սերապեան 67. 02, Կայ-
մակ 52. 50, Կիրո 15. 40, Ջաբրայիլ 5. 60, Անի 2. 60, Ռաֆիկ 4. 50.
Արծիւ. Վասպուրական 47. 28, Անդրանիկ 24. 60, Ազնիւ 30, Փոքորիկ
5. 70, Եւանդ 6. 40, Արուսեակ 32, Կայմակ 15. 40: Գում. 827 ռ. 35 կ.

ԱՐՄՈՐԱՎԱՅՐԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ (1904 յուլիս—1905 մայիս)
հետեւեալ խմբերից՝ Ն՝ 1 22 ռուբ. Ն՝ 2 19. 40, Բողոքոյ 7. 50, Կայմ
16, Վրէժ 39, Բիրձա 15. 50, Ն՝ 3 3. 30, Ն՝ 4 6. 50, Ն՝ 5 3. 80,
Ն՝ 7 7, Ն՝ 8 2. 50. Մի երկրորդից 80, Վանաւան պատկերներից 21.
60, Արագ գիւղից 13. 20, նւերնր՝ Մի պարոնից 10, Մ 5, պ. Յակո-
բեանից 7. 50, Մի հայ սիկոնոյ նւերով իրերի մի մասի վան. 848.
50, նւերներ Սյունից 100, Սպանդարաբից 100, Գրիգորեանից 100,
Յակոբեանից 75, Մկրտիչեանից 50, Յարութիւնեանից 50, Աւետիսեան-
ից 100, Սարգսեանից 100, Տ. Հովհաննիսից 100, Գրիգորից 10:
Գումար 1913 ռուբ. 30 կոպ.

ԵՄՎԱԿԱՅՐԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ (1905 յունիս—օգոստոս) հետեւ.
խմբերից՝ Թեղաւոր 14 ռուբ. Անուշ 3. 30, Կուկուրեանց 7, Եւանդ 3.
50, Արագած գիւղի Սուրբ յու. 6, Սուրհանդակ յու. 5. 85, Եփրատ գիւղի
Սասնեց 2, Գարաղիւր գիւղի խմբից՝ Արաւանի 1. 70, Անդրանիկի
1. 30, Արծիւ. 2. 10, Վարդ գիւղի խաչ յու. 1. 60, Արագածի յու. 24,
Փոքոր յու. 2. 10, Անուշ յու. 2. 80, Սերոբ Փաւա 2. 80, Կեսոն գիւղի
խմբերից՝ Ազադիկ 6. 20, Վրէժաւու 6, Աւետիսեան 8. 60, Կուկուր-
եանց 5, Թեղաւոր 11, Սասնեց 5, Ջէյրան 3. 05, Լոյս 12, Սուրբ-Սաչ
13. 30, Այգի 4. 80. նւեր Արամաւից 5, հետեւեալ խմբերից՝
Ա. Յակոբ գիւղի Անանեա 7. 50. Գարաղիւր գիւղի Ալազաւու 1. 40,
Անդրանիկի 5. 70, Սասնուոր 5, Վրէժիսից 3. 40, Եւանդ 10, Արաւ-
անի 12. 20, Թեղաւոր 11, Ս. Յակոբ գիւղի Անդրանիկի 17. 50,
Գարաղիւր գիւղի Արարատ, Սարաւու 3. 60, Արծիւ Ա. 1. 80, Արծիւ
Բ. 2. 70, Վառաձապուն գիւղի Կերիչ 13. 10, Շանք 15. 75, Կայմակ
12 30, Վրէժ 11. 55, Սուրբ գիւղի Ջորաւոր 2. 40, Կայմակ 3. 50,
Ազադիկ 4. 90, Հրայրուկ 1. 80, Հրեղին 2. 40, Կախաւան գիւղի
Հիսեակ 1. 80, Ռոս 1. 95, Խրատ 2. 45, Ալի 0. 90, Կամար 1. 30,
Կրակ 2. 70, Երկաթ 3. 55, Լոյս 3. 75, Ամպ 3. 30, Երկունի 3. 05,
Գոյոր 63. 35, հետեւեալ խմբերից՝ Թեղաւոր 11, Կուկուրեանց 10,
Ճառագայր 36, Եւանդ 5. 28, Արաւանի 11. 10, Սերոբ-Փաւա 3. 05,
Լոյս 5. 50, Սասնեց 7. 55, Ջէյրան 3. 15, Թուման 1. 80, Սերոբ-Փաւ-
ա 2, Արաւանի 4. 80, Թեղաւոր 10. 50, Գարաղիւր գիւղի խմբեր.
Արարատ 0. 80, Արծիւ Ա. 3. 20, Արաւանի 3. 60, Արծիւ Բ. 2,
Ա. Կարապետ 1. 40, Ալազաւու 1 15, հետեւեալ խմբերից՝ Անուշ 6,
Կուկուրեանց 5, Լոյս 8. 40, Ջորաւոր գիւղի Ա. խաչ 3, Եւանդ 7. 25,
Վարդ 1. 90, Փերանդ գիւղից 3, Գարաւոր 1. 30, Արագած 11. 87.
Գումար 540 ռուբ. 20 կոպ.

Հնդկամուր գումար 3280 ռուբ. 85 կոպ.

Ասրպատականի Կեղ. Կոմիտէն՝

ՎՐԵՃԻ Կ. ԿՕՄԻՏԵՆ՝ (ստացել է „Միմարէրուր“ յուլիս 1-ից մին-
չեւ դեկտեմ. 31-ը 1905 թ.) հետեւեալ խմբերից՝ Գրիգորապետ Ա. 87 յու.
Կայմակ 67, Ջէյրանիկի 87, Ռոսան 83, Արաւոյս 106, Խարիտա 63.
50, Ռոստատուր 18, Հարկիկի 50, ԵՄՈՒՍՍԱՆԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ Կան-
խիկ 200, Բուժէրից 10. հետեւեալ խմբերից՝ Տարածող 386, Բարդու-
ղիւմեա 114 20, Գոլոցեան 220 50, Գերիկ 223, Ռուկոկ 40, Աւետի-
սեան 126, Տէրոյեան 20, Մարտիրոս 32, ՃԱՌԱԳԱՅՐ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝
հետեւ. խմբերից՝ Գրիգորապետ կամանց 66, Ջոյա 252, Գրիգորապետ Բ.
Տղաւարդ. 180, Կարո 107. 85, Ասպարէզ 67. 50, ԲԱՐԻ ԵՆԹԱԿՈՒ-
ՄԻՏԵՆ՝ հետեւեալ խմբերից՝ Արաւուկ 59. 75, Անդրանիկ 101. 50,
Մուշեղ 87. 50, Լեւոն 185, Փայլակ 71. 25, Ծերուկի 92. 50, ՄԻՆԱ-
ՐԵՃԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ հետեւեալ խմբերից՝ Ջարեւանդ 141, Աղբակ 52,

Յոյակ 42, Վառ 48, Գուգան 18, Գարսաւ 32, Եւրեմի Եր սա-
ցած Ա. Մ. Բ. 500, Ման. Գ 400, Ա. Ռ. 30, Յանգուցեալ հայրակ
Յակոբից 350, Թափսից 45: Գումար 4862 յու. 05 կոպ.

ՄԻՆԱՐԵՃԻ հանգանակ Ն՝ 53 քերով 1905 թ. ճանապարհորդից
500 յու. Շանից 250, Կ. Հ. Ջ. 250, Յ. Է. 150, Եւանդ 70,
Տրգաս 70, Սլաւ 100, Ասոյ 10, Կ Պէ 25, Կայմակ 20, Կայմեր 15,
Արեւակ 2, Գերոզ 2, Գարուն 100, Ա. 10, Ռոն 10, Արա-
ւայիս 50, Սուրէն 10, Շանգազ 10, Ամիսան 10, Լեւոն 10, Բ. Հ.
5, Յակոբ 5, Հարուն 6, Օհանէս 4, Միր-ազիզ 10, Հայկ 5, Հիւսիս
5, Արակ 5, Ալեքսան 4, Խոսրով 2, Աւետի 2, Բաբոյ 20, Յարութիւն
10, Ռուկոկ 15, Յրանգիւկ 10, Սահակ 5, Միսակ 5, Գրիգոր 2, Աւետի
4, Կարապետ 5, Աւետի 2, Գրիգոր 3, Կարապետ 3, Պարոյր Թուման-
եանց 20, Կ. Հ. 8, Շան-դուլի 10, Փայլակ 7: Գումար 1856 յուան:

ՎՐԵՃԻ Կ. ԿՕՄԻՏԵՆ՝ („Փարոս“ Կոմիտէի համգ. Աղաւանքերում
Ն՝ 52 քեր. 1905 թ. Բեդ 700, Յ. Արքանդիլեան 350, Կայմակ 50,
Charles 50, Alexandre 30, Ռոն 10, Ամի-Գուլ-Վալէ 20,
Ասորուհուց 14, Կ. Վարդանեանց 100, Մէլիքեան 20, Ե. Մ. 100,
Եղ. Հ. 200, Եղ. Ա. 150, Եղ. Շ. 200, Տ. Շ. 100, Յ. Պ. 20, Ջ. Յ. 350,
Ա. Ս. 20, Ա. Ջ. 30, Եղ. Բ. 170, Պանդուխտ 10, Յ. 10, Ծառայ Գրի-
գոր 100, Ա. Ս. 50, Ջ. Գ. 70, Կ. Մ. Մ. 30, Գեղեց օլի 10, Յ. Յ.
20, Մ. Ս. 20, Ջալալ 10, Գոմակ 10, Գ. Վ. 10, Կ. Մ. Յ. 20, Կոնի
30, Ա. Շ. 10, Հ. Շ. 55, Ռոն 30, Սահանց 60, Մ. Յ. 20, Ա. Յ. 80, Տ. Ե.
50, Յ. Մ. 20, Ռոտոզ 100, Ա. Արքանդիլեան 40, Կ. Գ. 20, Գալուստ
10, Օր. Ս. Բ. 50, Շանք 80: Գումար 3709 յու.

ՍՍԲՋԱՀԱՆ՝ Տուգանի 200 յու. Ար յու. 368, Գործակատար յու.
80, Մի դասից 4, նւերներ Պ. Բ. 14, Մ. Բ. 10, Պ. Յ. 12, Պ. Ե. 18-
3. Բ. 14, Յ. Խ. 6, Ա. Թ. 4, Ա. Խ. 10: Գումար 720 յու.

Բ. ԳԱՋԻ ՍԻՓԱՆ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ Բեկեր յու 235 յու. Գարի,
բալլի յու. 150, Ջանալից նւեր 10, մի երկրորդից 345, Ե. Սիւնեցի 25,
մի հիւրասիրութիւնից 14, Սողոմից 50, Կանդակ 30, Լեւոնեան 26,
Ծիւնեանի 133. 15, Ռոն 68, Կուրեմ 282. 15, Անանուհ 216, Գող-
նցի 2, Հինգ Իտալի 147. 25, Սիւնեցի և Սարաժ 25. 40, Բազէ 2,
Թուման 83. 55: Գումար 1894 յու. 50 կոպ.

ՇԱՀ-ՍՈՎԱՆԻՅ Ն՝ 36 հանգ. քեր. Օրէ 20 յու, Կ. Մ. 40, Ռոն
40, Համաս 50, Յ. 30, Ասոյ 62, (10 ռուբ.), Ռոն 40, Արամ 20, Սերոբ
20, Պ. Սանահանեան 10, Գանդիար 10, մի ունի 10, Գաւո 10:

Գումար 362 յուան:

ԳԵՏԱՓԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ Արաւոյս յու. 97 յու. նւերներ 42, վի
հակախաղ բաժնից 312. 70, Գրական յու. 78, Եւս 60, նւերներ 154,
Երկրորդից 287. 45, Ասոյ յու նւերներից 100, Գ. բաժնեկի 727,
ներկայացումից 332. 80, վիհակախաղից 79, 35, Գաւառային հանդէպից
151. 10, Անդրամալեան 198, Գրոսակին նւերներ 108, Անանիս խմբից
նւերներ 50, վիհակախաղ 94, Կարունեանից 104. 10, Հայկազուն յու.
Կարունեանից 79: Գումար 3064 յու. 50 կոպ.

ԲԱՐՄԻՐ Ազատ և Եւանդ յու. 705 յու.

ՓՈՊՈՐԻԿ Կանանակցաթի Գրիգորապետ յու. 238 յու.

ԱՐԱՍԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ հետեւեալ խմբերից՝ Հրայր 436 յու.
Շալէ 105, Արագածի 184, Սահան 143, Անգան 345, Երկրորդից՝ 92-
25, Տուգանի 105, նւերներ 35: Գումար 1445 յուան 25 կոպ.

ՎՐԵՃԻ ԿՕՄԻՏԵՆ՝ Յոյս յու. 358 յու. ապառիկներից 192, Վի-
հակախաղի նիւերներ նւեր յու. անգամ 300, Վիհակախաղից 310, Գեղեց
104, Մուրատ յու. 633, ներկայացումից և վիհակախաղից 935, Այսլուր
յու. 950, ապառիկ. 122. 10, Կայմակ յու. 305, ապառիկ. 80, Արիս յու.
293, ապառիկ. 87, Սերոբ Փաւա յու. 92, Գաւառային խմբից հասար.
23. 60, նւեր Ն-ից 1, Ծիւնեան յու. անդ. և Երկրորդ. 924. 60, Աւետիս-
եան յու. 161, Անդրանիկ յու. 95. 85, Գերոզ-Ջաւուհ յու. 79, Վանան յու.
40, Վազգէ Կ. յու. 79, Բաբիկե-Սիւնի յու. 24, Մաշգրտներից՝ 47. 90,
նւերներ Կարապետից 20, Ն-ից 20, Աւետիսեանի միութիւնից 30,
Մի ներկայացումից կանխիկ մուտք 1000: Գումար 7309 յուան 5 կոպ.

ԳԱՎՈՇԵՆԻՅ՝ Անուշ յու. 28 յու. Պասանիկայ յու. 40, Կայմակ
յու. 40, Ջանգի մայր 60: Գումար 168 յու.

ԱՆՆՈՒՋԱՆԻ ՇՐՋԱՆ՝ Մարի յու. 40 յու. Մի բանի խմբ. 81. 90:
Գումար 121 յու. 90 կոպ.

ՓԱՐՈՍ ԿՕՄԻ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆ՝ (հոյն. 1905—փետ. 20—1906) Աղաւանքեր-
դի ներկայութեանց Կեանք յու. 257 յու. Սեպուհ յու. 160, Հրայրուկ 96,
Կայմակ 94, Ծով յու. 220, Երկաթ 64, Անդրանիկ յու. 46, Գեղեցիկ նե-
րկայութեանց՝ Ջազուր յու. 20. 70, Ազադիկ 21, Արարատ 19. 50, Արա-
ւազ 18, Գուման 21, Սասնուկ 15. 20, Այգեւսանի ներկայութեանց
Գալի-Բաբա յու. 24, Անդրանիկ յու. 26, Հրայր յու. 10, Գրիգորապետ 19,
Վանան 20, Բաբիկե-Սիւնի, 8, Կոմիտէի ներկայացումից 720. Վիհա-
կախաղից 770, Բրոքիւրներից և նկարներից 182. Գում. 2831 յու. 40 կ.
Հնդկամուր գումար 29286 յուան 65 կոպ.